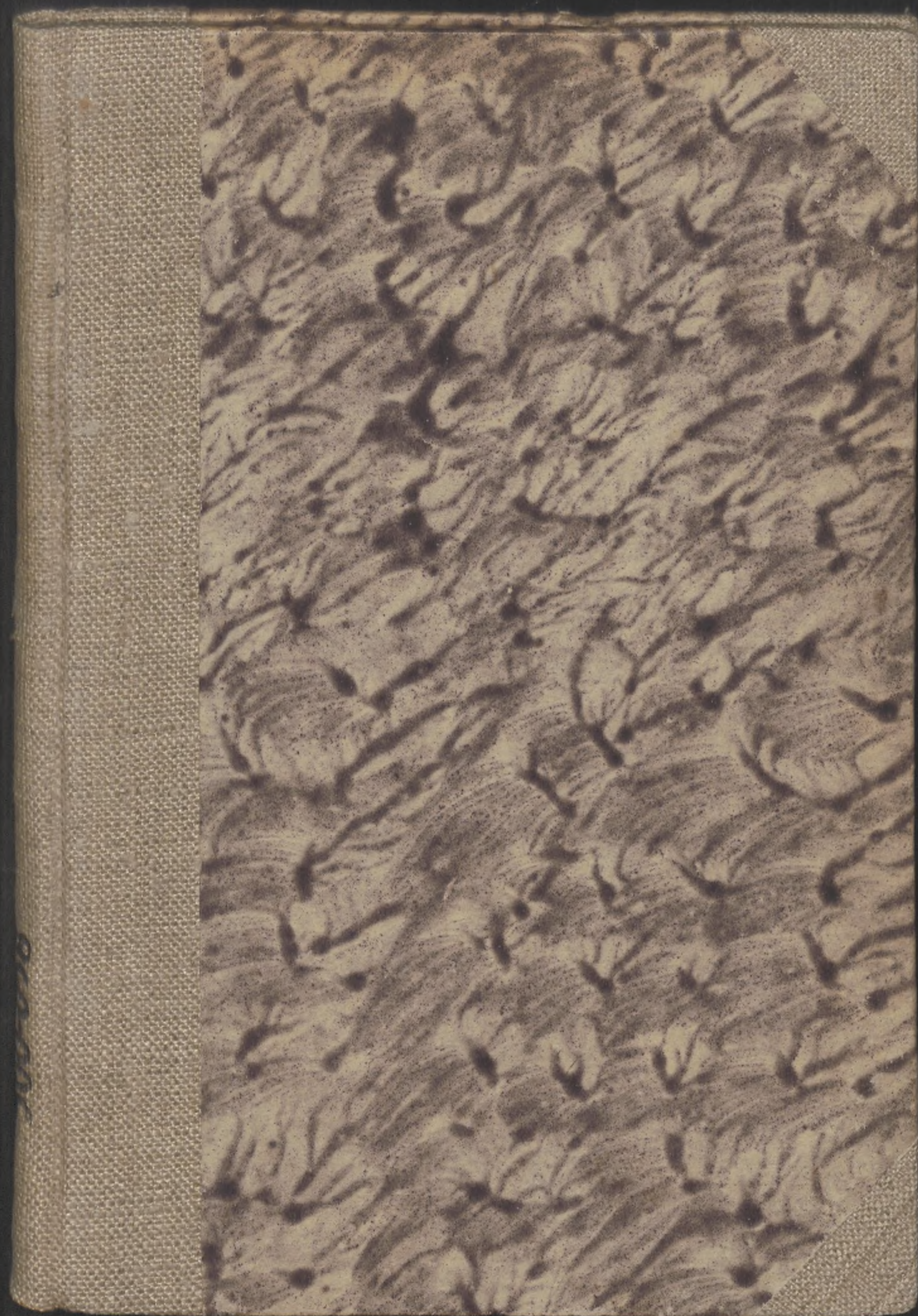
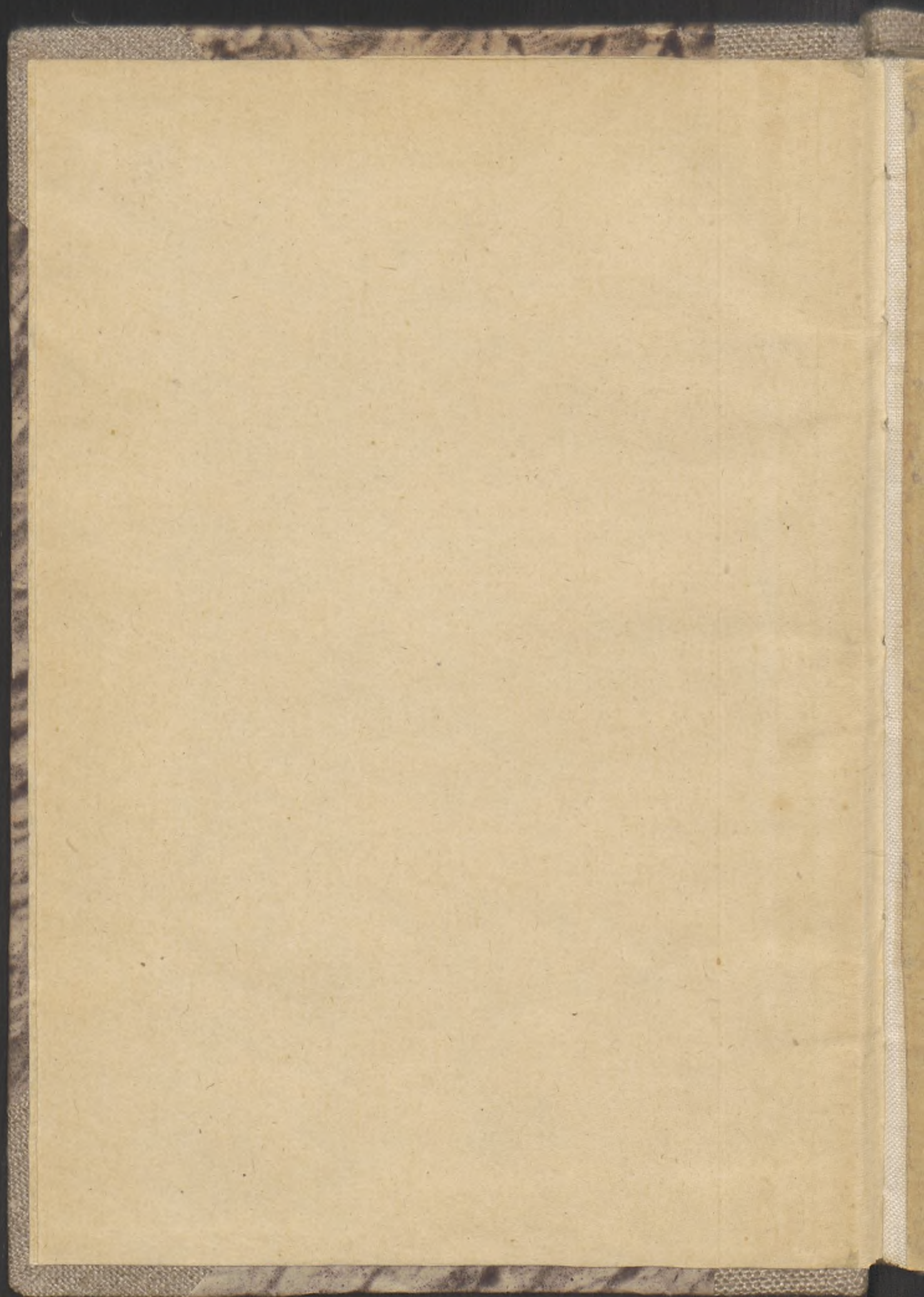

A. STANKIEWIČ.

DOKTAR FRANCIŠAK SKARYNA — PIERŠY DRUKAR ∴ BIEŁARUSKI ∴

1525 — 1925.

WYDAŃNIE „KRYNICY“.

AD. STANKIEWIČ.

DOKTAR FRANCIŠAK SKARYNA — PIERŠY DRUKAR BIEŁARUSKI.

(1525 — 1925).

WYDAŃNIE „KRYNICY". — — — — — WILNIA, 1925.

Tow. Wyd. „POGOŃ“, Druk. „PAX“, zauł. Św. Ignacego 5.

Francišak Skaryna.

Zamiest pradmowy.

Kožny narod na świecie maje pamiatki swajej minuŭščyny, maje swaich słaŭnych ludziej. Kožny narod i hetyja pamiatki i hetych ludziej šanuje, jak najdaražejšy skarb narodny.

Majeć tak-ža swaje pamiatki, swaje światašci i naš narod Biełaruski.

Užo minuła bolš paŭtysiačy hadoŭ, jak Biełarusy stalisia narodam i pačali dumać, naskolki im pazwalali wonkawyja abstawiny, swaju biełaruskuju dumku. A dumańnie Biełarusaŭ nia było biazpłodnym. Narod biełaruski dumaŭ i twaryŭ swaju ŭłasnuju biełaruskuju kulturu. Jak wynik hetaj narodnaj tworčašci, my majem nia mała rukapisnych i asabliwa drukawanych biełaruskich knih — biblejskich, bohasłužebnych, knihi zakonaŭ, žyćciapisy światych, letapisi, apawiadańni, roznaha rodu akty, hramaty i inš.

Usie hetyja pamiatki biełaruskaj kultury znachodziacca pierawažna ŭ Wilenskim Centralnym Archiwie i Wilenskaj Uniwersyteckaj Bibliatecy, ŭ Wiciebskim Centralnym Archiwie, ŭ Pietrahradzkaj Publičnaj Bibliatecy, ŭ Rumiancaŭskim Muzei ŭ Maskwie, ŭ Maskoŭskim Archiwie Min. Justycyi, a tak-ža pa niekatorych bibliatekach i archiwach Zachodniaj Eŭropy.

Prypaminajučy biełaruskaje kulturnaje bahaćcie, treba nam pradusim pašukać hałoŭnaj pryčyny bujnaha jaho rostu.

Adnej z pieršych i hałoŭnych pryčyn rostu biełaruskaj kultury, biazumoŭna, źjaŭlajecca drukarstwa na Biełarusi. Dziakujučy drukarstwu, kožnaja zdabyča kultury prodkaŭ našych lahčej mahła dastawacca ŭ spadčynie nawiejšym pakaleńniam i lahčej mahła dalej raźwiwacca i pašyracca.

Woś-ža sioleta ŭ sakawiku minuła 400 hadoŭ, jak wialiki i słaŭny Biełarus drukar Francišak Skaryna z Połacka zasnawaŭ drukarniu „w domu počtiwoho muža Jakuba Babiča, najstaršeho burmistra sławnaho i wielikaho miesta Wilenskaho“.

Heta była pieršaja drukarnia jak u Biełarusi, tak i ahułam na Uschodzie Eŭropy. U toj čas u Wilni jašče nia było ani polskaj, ani jakoj inšaj drukarni. U hetaj drukarni Fr. Skaryna ŭ 1525 h. nadrukawaŭ pieršuju ŭ našym krai knižku „Apostoł“ u starasławianskaj mowie sa značnaj damieškaj mowy biełaruskaj. Za heta sapraŭdy wialikaje dzieła Biełaruski narod swajmu biełaruskamu kulturniku pawinien pastawić pamiatnik, kab pamiać ab im nikoli nia ščezła z dušy narodnaj, kab imia jaho było znajoma kožnamu Biełarusu ad małoha da staroha.

U sučasnych adnak warunkach swajho žyćcia Biełaruski narod tak usławić swajho wialikaha syna, jak heta naležyć, — nia zmoža. Ale i moŭčki abyjści hetaje wialikaje kulturnaje świata Biełaruski narod tak-ža nie pawinien.

Tym, čym zmožam, pawinny my sławić sioletni Skarynaŭski jubilej.

Dyk-ža i hetaja skromnaja praca ŭ čatyrochsotnyja ŭhodki pieršaj drukawanaj knižki na rodnaj ziamli maje na mecie zbudzić u Biełaruskim narodzie pamiać ab wialikim swaim synie, apiswajučy pačatki drukarstwa naahuł i na ŭschodnia-sławianskich ziemlach, a tak-ža prypaminajučy žyćcio Fr. Skaryny, jaho drukarskuju pracu i jaje kulturnaje značeńnie.*)

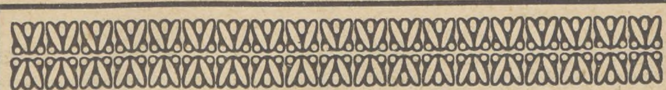
---

*) U hetaj pracy autor karystausia takimi knižkami: P. W. Władimirow — „Doktor Francisk Skorina“ 1888 h.

I. Swiencickij — „Počatki knihopiečatania na ziemlach Ukrainy“. Žowkwa 1924 h.

I. I. Kraszewski — Wilno, IV, 1842 r.

F. Dobrianskij — „Opisanije rukopisiej Wilenskoj Publičnoj Bibliotieki, Wilno 1882 h. „Litopis“ (Ukrainski tydniowik) Nr.Nr. 11—16. Berlin, 1924 h.

I. Pačatak drukarstwa naahuł i jaho značeńnie.

Doŭha čaławiek dumaŭ ab sposabie ŭtrywaliwańnia i pašyrańnia swaich dumak, až pakul nia prydumaŭ znakaŭ, jakija nazwaŭ litarami. Hetymi litarami na roznych draŭlanych i kamiennych plitach, a paśla i na papiery staŭ jon abaznačać słowy, wyražajučyja dumki jahonyja. Ale, zdabyŭšy hety sposab zamacawać swaje dumki i padzialicca imi z inšymi, tworčy duch čaławieka na hetym nia spyniŭsia, a imknuŭsia da dalejšaha raźwiccia i da što-raz to bolšaha palepšańnia hetaha sposabu. I ničoha dziŭnaha. Lohka sabie pradstawić, jak mnoha trudoŭ wymahała pisańnie i pierapiswańnie knižak, choć-by nawat i nia husinym, a stalowym piarom, i jak dziela hetaha niamnohija mieli da knižki dostup!

Ale čaho tolki čaławiek nia pieramoža, čaho tolki nia wydumaje! Dyk pieramoh jon u kancy niawyhodu i ŭsie niedachwaty pisanaj rukoj knižki. Čaławiek dadumaŭsia, što kali wyrazać, ci adlić z jakoha metalu litary, dyk možna z ich skłaści jakija chočaš słowy i wyražeńni, a paśla možna ich lahčej, chutčej i adrazu ŭ bolšym liku adbić na papiery. Prydumaŭ čaławiek **druk**.

„Wydumka skłaści knižku ruchomymi čarankami — kaža praf. I. Świencicki („Počatki knihopiečatania na ziemlach Ukrainy“) i adbić z ich značny lik

adnaho źmiestu i raźmieru — mahła źjawicca tolki ŭ duža aświečanym i ŭsiestaronna wyrablenym asiarodku promysłu i techniki. Bo dumać ab ważnaści i patrebie pašyreńnia knižki z uwahi na jaje ahulny źmiest — moh tolki čaławiek wialikaj aświety; rašycca ńa daŭhaletnija dośledy, što wymahali ŭkładu značnych koštaŭ, duža ciarpliwaj wytrywałaści ŭ chwilinach niaŭdačaŭ, a tak-ža bystraha i zimnoha razsudku i rozumu dla schodańnia ŭsich techničnych pierapon — moh tolki wialiki tworčy duch usiestaronna aświečanaha majstra — mechanika. Adno i druhoje było mahčymym u peŭnaj miery tolki ŭ Niamieččynie, krainie nia stolki bahataj chlebam, małakom, miodam, skolki pracawitaściaj, akuratnaściaj swajho pryrodnaha žycharstwa, što z achwotaju zaŭsiody trudziłasia dla ŭłasnaha istnawańnia. U baraćbie za lepšaje istnawańnie, za poŭny niezaležny dachod z nowaha, nikomu niaznanaha žarała, za radaść schodanych trudnaściaŭ — zradziŭsia misterny wynachod drukawańnia knižak“.

I tak u Niamieččvnie ŭ mieście Moguncyi ŭ 1456 h. Iohan Gutenberg pieršy wydumaŭ druk i začaŭ drukawać knižki. Dyk słušna jon moža być nazwany baćkam drukarstwa na świecie.

Pajawiŭšysia takim čynam u siaredzinie Eŭropy štuka drukarstwa, pawoli pašyrałasia na ŭsiu Niamieččynu, a tak-ža i na susiednija starony. I zapraŭdy, drukarstwa ŭžo było: ŭ 1465 h. u Rymie (Italija), 1470 h. u Paryžy (Francyja), 1478 h. u Ženewie i Prazie (Šwajcaryja i Čechija), 1480 h. u Londynie (Anhlija), 1489 h. u Lisabonie (Partuhalija), 1491 h. u Krakawie (Polšča), 1499 h. u Madrycie (Hišpanija), 1525 h. u Wilni (Litwa—Biełaruś), 1564 h. u Maskwie (Rasieja), 1574 h. u Lwowie (Ukraina).

Pašyrajučysia hetak u roznych krajoch, drukarstwa adnačasna raźwiwałasia i stawałasia ŭściaž lep-

šym. Litary majstry wyrablali roznaj wialičyni, hrubini i formy, a tak-ža dabaŭlali roznyja prybaŭki dziela ŭpryhožańnia druku, — jak zastaŭki, linii, hrawiury (malunki) i inš.

Ale nia tolki raźwiwałasia tak bujna starana wonkawaja drukarstwa. Raźwiwaŭsia tak-ža i pašyraŭsia źmiest drukawanaha słowa. Tolki da 1500 h. naličajuć 16.000 pieršadrukaŭ, z duža roznarodnym źmiestam. I tak da hetaha času ŭžo byli drukawany: Biblii, malitwienniki, apawiadańni, chroniki, lakarskija knihi, zakony, historyi, filozofii, piśmieńniki—paety i inš.

Słowam, raźwiwałasia drukarstwa šyroka, hłyboka i bahata. Užo z hetaha widać, jak ludzi wysoka jaho canili. I sapraŭdy, značeńnie drukarstwa dla kultury ludzkoj tak ważnaje, što ŭ naš čas biaz drukarskaj štuki trudna sabie hetu kulturu i pradstawić.

Sam I. Gutenberg nazwaŭ drukarstwa: „mastactwa nad mastactwam, nawuka nad nawukami“. Tak jano i jość. Dziakujučy druku, knižka biez paraŭnańnia chutčej mahła wyjści ŭ świet, jak daŭniej, kali jaje treba było pierapisywać rukoj.

Dalej, pierapisać knižku adrazu možna było tolki adnu, a drukawać, nat' i pry duža jašče nie raźwitaj drukarskaj štucy, možna ŭ chutkim časie jaki chacia lik knižki adnaho i taho samaha źmiestu.

Adhetul jasna, što druk užo na pačatku swajho istnawańnia mieŭ wialiki ŭpłyŭ i na canu knižki. Pierapiswańnie kožnaj knižki paasobku wymahała mnoha času i trudoŭ. Drukawańnie knižki skaraciła čas i pracu. Znača, ceny na knižki hetym samym pawinny byli panizicca.

Takim čynam knižka, drukawanaja z takoj lohkaściaj, uzrastała, što da liku i daštawałasia, što raz, da šyrejšych kołaŭ ludziej, żywučych časta ŭ hłuchich, zakinutych i mała znanych kutkoch świetu, niasučy

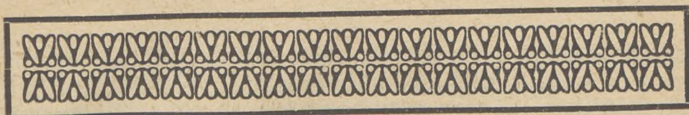
ŭ sabie nowyja dumki, nowyja idei, nowyja zdabytki twornčaha ludzkoha duchu.

Da wynachodu druku ŭsia aświeta ŭ Eŭropie badaj wyklučna znachodziłasia ŭ rukach duchawienstwa, i kožnaja nowaja tworčaja dumka tahočasnaha čaławieka musiła prachodzić praz sita relihijnaha pahladu manacha-letapisca. Druk-ža pawoli dumku ludzkuju wywieŭ na šyroki świet i addaŭ jaje na sud šyrokaj ludzkoj suspolnaści, robiačy jaje hetym ułasnaściu ahulna ludzkaj i wystawiŭ jaje na krytyku, dapamahajučy joj da dalejšaha raźwićcia.

Da wynachodu druku knižki pisany byli ŭ Eŭropie badaj wyklučna pałacinsku i hetym samym byli dastupny tolki dla niamnohich aświečanych i bahatych słajoŭ hramadzianstwa; druk-ža, razychodziačysia najšyrej i najhłybiej, prymusiŭ niažywuju ŭžo mowu łacinskuju ŭstupać pawoli miejsca žywym narodnym mowam, dapamahajučy hetak paŭstawać nowym narodam i hramadzianstwam z nowym źmiestam žyćcia.

Słowam, pieršyja drukary dzieła ważnaści drukawanaha słowa słušna mohuć być nazwany twarcami i zakładčykami sučasnaj kultury i cywilizacyi.

II. Pačatki drukarstwa biełaruskaha i ahułam uschodnia-sławianskaha.

Drukarskaja štuka, jak my ŭžo adznačyli, pačaŭšysia ŭ Niamieččynie, pawoli pašyrałasia na susiednija krainy i ŭreščie dakaciłasia da sławian, jak da zachodnich, tak da paŭdzionnych i ŭschodnich, heta znača: da Čechaŭ, Palakoŭ, Serbaŭ i Baŭharaŭ, Biełarusaŭ, Maskoŭcaŭ i Ukraincaŭ.

Adnak, heta štuka dachodziła da sławianskich narodaŭ pawoli, asabliwa da sławian uschodnich, jak najdalej lažačych ad Zachodniaj Eŭropy. I dziela hetaha Biełarusy, Ukraincy i Maskoŭcy, nia mohučy dawoli doŭhi čas zasnawać drukarstwa ŭ swaich krajoch, byli prymušany karystać z drukarniaŭ swaich najbližejšych susiedziaŭ.

Z zachodnich sławian, jak my ŭžo ŭspaminali, pieršyja paznalisia z drukarstwam 1476 h. Čechi ŭ Prazie i ŭ 1491 h. Palaki ŭ Krakawie.

Ad hetych, jak najbližejšych susiedziaŭ, drukarstwa dastałosia da sławian paŭdzionnych: Serbaŭ i Baŭharaŭ u Cetinii 1493 h.

Ale nas tut cikawiać druki ŭschodnia-sławianskija, druki prodkaŭ troch swajackich narodaŭ: Biełarusaŭ, Ukraincaŭ i Maskoŭcaŭ.

Pieršyja drukawanyja kirylicaj knižki ŭ starasławianskaj mowie, praznačanyja pradusim dla Biełarusi i Ukrainy, byli drukawany nie na Baćkaŭščynie,

ale ŭ Polščy ŭ Krakawie. Drukawańniem knižak dla našych staron zajmaŭsia tam niemiec Šwajpolt Fijol. U 1491 h. jon wydaŭ pa stara-sławiansku knižki: „Oktoich“, „Časosłowiec“, dźwie „Triodi“ i „Psałtyr“.

Knihi Fijola źjaŭlajucca adnak-ža pamiatkami biełaruska-ŭkrainskaha druku na čužynie. Heta dawoli jasna widać, jak z pośleslouŭjaŭ i ŭwahaŭ wydaŭca, tak i z samoha źmiestu knižak.

Dla prykładu woźmiem niekalki wyražeńniaŭ z knih Fijola. U kancy „Ośmohłaśnika“ (Oktoich) čytajem: **Dokončana byść*) sija kniha ou wielikom hradie ou Krakawie, pri dieržawie wielikaho korola polskaho Kazimira, i dokončana byść mieščaninom Krakowskym Šwajpoltom Fieolem.** Abo iznoŭ na 383 liście ŭ Časasłowie pišacca hetak: **„to jeść ličba do toi knihy, jako imajuć tietradi byti ot počatku až do konca odna tietradź, podla jedinoje, i tyž odin list podla druhoho“.**

Woźmiem tak-ža nikatoryja paasobnyja słowy z knih Fijola, jak: **k tobie, w sobie, otciu, praznik, praznujeć, mučinik, twoemu, trojciu, dawšomu** i inšyja.

Jak z cełych prywiedzienych skazaŭ, tak i z hetych paasobnych słoŭ widać, što knihi Fijola biazumoŭna byli praznačany dla Biełarusi i Ukrainy i što jany nie biez padstawy pawinny być zaličany da biełaruska-ŭkrainskich pieršadrukaŭ.

A stałasia heta tak: abo rukapisy, z jakich drukawaŭ Fijol, byli pachodžańnia biełaruska-ŭkrainskaha, i ŭžo mieli adstupleńnie ad mowy stara-sławianskaj na karyść mowaŭ biełaruskaj, ci ŭkrainskaj, dy takim čynam pierajšli ŭ druki, — abo drukary, ci karektary ŭ Fijola byli Biełarusy i Ukraincy, i jany,

---

*) **Uwaha:** ść, ć, dź — pa stara-sławiansku pišacca — сть, ть, дь.

składajučy słowy, abo ich papraŭlajučy, dapuskali biełaruska-ŭkrainskija „pamyłki“.

. Paśla nadrukawańnia ŭspomnienych niekalkich knižak, Fijol byŭ za pracu swaju aryštawany i takim čynam byŭ prymušany spynić jaje U toj jašče čas „silnyja hetaha świetu“ nia ŭsie na drukawanaje słowa hladzieli łaskawym wokam. Jany jaho pierawažna bajalisia, jak aružža nowych dumak, nowych świetahladaŭ.

Kali štuka drukarskaja stawałasia što - raz słaŭniejšaj i čutki ab joj pašyrylisia na Uschod Eŭropy, Biełarusy pieršyja pasiarod swaich susiedziaŭ zadumali drukawać knižki **sami** i pradusim **dla Biełarusi**. Dapiać hetaj mety padniaŭsia wučony taho času Biełarus **„w lekarskich naukach doktor Francisk Skorina iz sławnaho hrada Połocka“**.

Adnak i jon, widać, nie ŭważaŭ mahčymym prystupić da hetaj pracy ŭ swajej rodnaj Biełarusi i spoŭnić swaje plany pajechaŭ u Českuju Prahu. A plany jaho byli niazwyčajnyja i nie takija, jak choćby henych, što drukawali knižki ŭ Fijola.

U henych była meta nadrukawać knihi dla ahulnaha ŭžytku ŭschodnich sławian mowaj stara - sławianskaj, i tolki prypadkam, jak wiedajem, u mowu stara - sławianskuju ŭkradalisia słowy i wyražeńni biełaruska-ŭkrainskija.

Plany Fr. Skaryny byli kudy šyrejšyja i hłybiejšyja. Jon nadumaŭsia **„wyrozumienija radi prostych ludiej“** nadrukawać dla Biełarusi knižki ŭ mowie biełaruskaj.

Woś-ža ad 1517 h. Skaryna prabywaje ŭžo ŭ Prazie, dzie pracuje nad pierakładam Biblii na biełaruskuju mowu, robić zachady dziela pryhatawańnia litaraŭ, a tak-ža nаładžańnia ŭsiej drukarskaj sprawy. Swajej wialikaj idejaj zaniaŭsia Skaryna tak rašuča, što ŭžo ŭ 1517 — 1519 h. h. byli pierakładzieny na ta-

hočasnuju literaturnuju biełaruskuju mowu i nadrukawany 22 biełaruskija knižki Staroha Zakonu, a tak-ža i Psałtyr.

Biełaruskaja Skarynaŭskaja Biblija jość takim čynam nia tolki pieršaj drukawanaj Biblijaj na ŭschodzie sławianstwa, ale da taho jana jość i pieršaj Biblijaj u narodnaj mowie siarod taho-ž sławianstwa.

Adnak, widać, nie siadziełasia našamu Skarynie na čužynie i jon, nadrukawaŭšy Psałtyr i swaju Bibliju, wiartajecca na Biełaruś i asiadaje ŭ Wilni, kab dalej wiaści drukarskuju pracu ŭžo na rodnaj ziamli, dzie 1525 h. „w domu počtiwoho muža Jakuba Babiča, najstaršeho burmistra sławnaho i wielikaho miesta Wilenskaho“, i wydaješ „Apostoła“ i „Małuju Podorožnuju Knižycu“. I tak Fr. Skaryna, jak bačym, siarod swaich susiedziaŭ pieršy zasnawaŭ drukarniu na rodnaj ziamli i stwaryŭ nowy narodny kirunak.

Spasiarod uschodnich sławian, jak najdalej łažačych ad Zachodniaj Eŭropy — Baćkaŭščyny Gutenberga, štuka drukarstwa badaj što najpaźniej dajšła da Maskoŭcaŭ. Drukarstwa dajšło da hetaha kraju až praz jakich 100 hadoŭ ad swajho wynachodu, i praz hadoŭ 39 ad jaho zasnawańnia Skarynoj u Wilni. Adnak nielha skazać, što Maskwa była całkom addzielena ad Eŭropy i nia wiedała, što tam dzieiłasia. Nie! Ważniejšyja wiestki Eŭropy, choć časta duža pozna, ale dachodzili da Maskwy, duža jaje cikawili i nat' časta zmušali jaje žyćcio tarnawać na ład Eŭropy. Dyk i ab drukarstwie Maskwie daŭno było wiedama, ale adrazu nia było mahčymaści zasnawać jaho tam. Roznyja wieści z Eŭropy, a tak-ža i ab drukarstwie, zanosili ŭ Maskwu raz čužaziemnyja pasły i kupcy, a druhi raz i ŭłasnyja kupcy maskoŭskija, što mieli handlowyja znosiny z Eŭropaj.

Dumka zasnawać u Maskwie ŭłasnaje drukarstwa paŭstała ŭžo ŭ 1551 h., kali tam adbyŭsia tak-zwany

Stohławy Sabor, katory źwiarnuŭ pilnuju ŭwahu na toje, jak psawali knihi tahočasnyja pisary, pierapiswajučy ich. Dziela pieramohi hetaha zła, car Iwan Hrozny z mitrapalitam Makaram pastanawili zasnawać ułasnuju drukarniu i addać jaje pad kiraŭnictwa swaich ludziej, a nia čužyncaŭ.

Drukarniu zakłali ŭ centry Maskwy, jak-raz tam, dzie adbywaŭsia handal rukapisnymi knižkami. Drukarnia była hatowa ŭ 1563 h.

Zahadčykami drukarni byli: Iwan Fiodorow, dyjakan, z rodu Maskowiec i Piotr Mścisławiec, Biełarus z Mahiloŭščyny.

Nasampierš začali jany drukawać „Apostoła“, jakoha i skončyli 1-ha sakawika (marca) 1564 h., papracawaŭšy nad im 10 miesiacaŭ z lišnim.

Praz šeść miesiacaŭ pa hetym, dwa ŭspomnienyja drukary wypuścili ŭ tej-ža Maskwie druhuju knižku: „Časosłow“.

Praca ŭ pieršaj drukarni ŭ Maskwie Piatra Mścisłaŭca, Biełarusa, pakazwaje, što ŭ zasnawańni maskoŭskaha drukarstwa dapamoh niamała i Biełarus, jaki, widać, užo byŭ zaznajomleny z biełaruskimi Skarynaŭskimi drukami, a tak-ža i ahułam z drukarstwam Fr. Skaryny ŭ Biełarusi i ŭ Litwie.

Ale sumny byŭ los hetych pieršych zakładčykaŭ maskoŭskaha drukarstwa. Zajzdraść knižnych pisaroŭ z adnaho boku, a ludzkaja ciamnata — z druhoha, nie dramali. Pieršyja maskoŭskija drukary byli abwinawačany ŭ herezii, a drukarnia była spalena.

Sudu za swaju „hereziju“ nie čakali hetyja drukary, jany tajkom pakidajuć Maskwu i ŭciakajuć u Biełaruś, dzie drukarstwa maje ŭžo macniejšy hrunt i za prastupak nia ličycca.

I. Fiodorow, uziaŭšy swaju siamju, nadrukawa-

nyja knižki i nikatoryja drukarskija pryłady, razam z Piatrom Mścisłaŭcam kala 1566 h. prybywaje da Wilni.

U hety čas u Wilni adbywaŭsia Sojm, na jakim I. Fiodorow i P. Mścisławiec znajomiacca z hetmanam litoŭska-biełaruskim Ryhoram Chadkiewičam. Hetman pryniaŭ drukaroŭ našych wietliwa i zaprapanawaŭ im zakłaści drukarniu ŭ Zabłudawie *), z jakoha i sam jon byŭ rodam. Drukary zhadzilisia i ŭ 1569 h. 17-ha sakawika (marca) nadrukawali ŭ Zabłudaŭskaj drukarni dawoli wialikuju knižku „Jewanhielije Poučitielnoje".

Hetman R. Chadkiewič byŭ, jak na toj čas, čaławiek duža aświečany, dy haračy biełaruski patryjot. Za prykładam Fr. Skaryny jon praniaŭsia narodnym kirunkam. Jon byŭ tady tak-ža zacikaŭleny idejaj pierakładu stara-sławianskich knih na žywuju biełaruskuju mowu. Woś, što sam hetman ab hetym hawora: **„Pomyślił-że był jesmy i sie, iże by siju knihu, wyrazumienija radi prostych ludiej, priełożyti na prostuju mołwu"**. Tak jon kazaŭ ab „Jewanhielii". Adnak, dziela bližej nam niawiedamych pryčyn, „Jewanhielle", zamiest mowy „prostaj", jak wyražaŭsia Chadkiewič, było nadrukawana mowaj stara-sławianskaj.

U 1570 h. u tym-ža Zabłudawie wyšaŭ jašče „Psałtyr", nadrukawany ŭžo adnym I. Fiodorowym, bo kala siaredziny 1569 h. P. Mścisławiec pakinuŭ jaho i pajšoŭ u Wilniu, dzie kala 1574 h. adnawiŭ pierarwanaje pa Skarynie biełaruskaje drukarstwa.

Paśla hetaha I. Fiodorow niadoŭha astawaŭsia ŭ Zabłudawie. Hetman pastareŭ, a da taho ciarpieŭ tady niamała i maralna, bo ŭ 1569 h. Wialikaje Kniažstwa Litoŭskaje (Biełaruś, Litwa i Ukraina) było

---

*) Zabłudaŭ — miastečka na Biełaruskaj ziamli, Biełastockaha pawietu.

dałučana da Polščy, čaho jon byŭ wialikim praciŭnikam, dyk i apieka nad drukarstwam była hetmanu nie ŭ haławie.

Iznoŭ I. Fiodorow byŭ prymušany šukać bolš udziačnaha hruntu dla swajej idejnaj drukarskaj dziejalnaści. Iznoŭ biare jon siamju, drukarskija pryłady, zabłudaŭskija i maskoŭskija knižki i kala 1572 h. pieranosicca ŭ Lwoŭ, dzie i zakładaje drukarniu.

Woś, z hetaj drukarni ŭ 1574 h. 15-ha lutaha wychodzić „Apostoł", — pieršaja drukawanaja knižka na ŭkrainskaj ziamli.

Takim čynam u 1924 h., minuła 350 hadoŭ ad času nadrukawańnia pieršaj knižki na ziamli Ukrainskaj i 360 hadoŭ ad nadrukawańnia pieršaj knižki na ziamli Maskoŭskaj, a sioleta, ŭ 1925 h. u sakawiku miesiacy minuła 400 hadoŭ ad nadrukawańnia pieršaj knižki na ziamli Biełaruskaj i ŭ mowie značna prybližanaj da mowy biełaruskaj.

Biełaruski Skaryna i časam, i rodnym miejscam, i hłybinioj idei, i likam nadrukawanych knižak značna apiaredziŭ swaich susiedziaŭ: Ukraincaŭ i Maskoŭcaŭ. Dyk nad im-ža ŭ dalejšym i zatrymajmosia.

III. Čas, u jakim žyŭ Fr. Skaryna.

Čas, u jakim žyŭ Fr. Skaryna, ŭ historyi Biełarŭsi adznačajecca, jak čas najbolšaha raźwićcia Biełaruskaha narodu, jak załataja para ŭ žyćci jahonym. Padstawy, ci lepš skazać zarodki takoha raźwićcia ŭ Skarynaŭski čas — narod naš wynies z swajej minuŭščyny. Narod naš za čas swajej poŭnaj samabytnaści da XIII st. i za čas swajho tak-ža całkom wolnaha, ale supolnaha z Litoŭcami žyćcia ŭ XIII i ŭ XIV st. sfarmawaŭsia ŭžo ŭ wyraznuju nacyju, a tak-ža nabraŭ palityčnaha i kulturnaha hartu.

Kali biełaruska-litoŭskaja dziaržawa dziela roznych pryčyn była prymušana ŭ 1386 h. zhadzicca na ŭniju z Polščaj, to, chacia dumka samoj unii ŭžo tady razhladała hetu dziaržawu, jak častku polskaha haspadarstwa, to ŭsio-ž ad hetaj unii ažno da ŭnii Lublinskaj 1569 hodu samastojnaść Biełaruska-Litoŭskaj Dziaržawy, a hetym samym i našaha narodu, astałasia istnawać dalej. Nawat asnaŭnaja dumka ŭnii, — kab dla biełaruska-litoŭskaj dziaržawy byŭ Karol Polski i adnačasna Wialiki Kniaź Litoŭski ŭ adnej asobie, ŭ palityčnym žyćci našaha kraju nie zmahła ŭtrymacca. Wialikija kniazi biełaruska-litoŭskija, jak haspadary kraju, časta byli roznyja ad asoby karala polskaha, a zaležyli ad jaho tolki farmalna, na papiery, prysiahajučy na wiernaść karonie polskaj.

Unutrannaje žyćcio dziaržawy našaj astajecca tak-ža niezaležnym. Heta dziaržawa maje swajo asobnaje wojska, swoj skarb, swaje ŭrady. Dziaržaŭnaj mowaj, mowaj hramatnaści i kultury jość mowa biełaruskaja.

Kultura naša ŭ hety čas raźwiwałasia bujna i ćwiła pryhoža. A kali dziela jakich pryčyn źjaŭlaŭsia zastoj jaje, to świadomyja syny narodu i hramadzianie znachodzili z jaho wychad i ŭmieła ratawali pałažeńnie.

Žyćcio praświetnaje kraju było ŭ toj čas badaj wyklučna ŭ rukach duchawienstwa. Duchawienstwa stajała dawoli nizka kulturna i maralna. Z hetaj pryčyny wyjaŭlaŭsia zastoj i ŭ kulturnym žyćci.

Dyk znajšlisia ludzi świeckija — mahnaty i patryjoty, jak hetman Ryhor Chadkiewič, jak nikatoryja wilenskija burmistry, miaščanie i inš., jakija ŭziali na siabie abaronu nia tolki prawoŭ palityčnych i hramadzkich kraju, ale tak-ža i sprawu žyćcia jaho relihijnaha, kulturnaha i maralnaha.

Z metami abarony i raźwićcia biełaruskaj kultury, wiery i maralnaści paŭstali arhanizacyi z świeckich ludziej, prazwanyja bractwami, da jakich naležyli pierawažna miaščanie i jakija ŭ Skarynaŭski čas byli wielmi pašyryŭšysia na Biełarusi.

Biełaruskija bractwy, kab dapiać kulturna-relihijna-maralnych metaŭ, razumieli značeńnie knižki i wialikuju na jaje zwaračwali ŭwahu. Dziela napisańnia, a tym bolš nadrukawańnia knižki, bractwy nie škadawali ani hrošy, ani zachodaŭ.

Knihami hramatnaści ŭ Skarynaŭski čas służyli, badaj wyklučna, knihi biblejskija i bohasłužebnyja ŭ mowie stara-sławianskaj. Ale mowa heta tady, kali istnawała ŭžo mowa žywaja narodu, była niezrazumieła dla šyrokich słajoŭ hramadzianstwa. Dziela hetaha na krajoch staronak knižki proci niezrazumie-

łych stara-sławianskich słoŭ, ci całych wyražeńniaŭ, nadpisywalisia tyja-ž słowy, ci wyražeńni pa biełarusku. Takija nadpisy zwalisia „Glossy“. Hetyja nadpisy (dapiski) pry pierapiswańni knižki ŭwodzilisia ŭ samy tekst knižki. Takim čynam u Skarynaŭski čas knižki hramatnaści, što da mowy, pradstaŭlajuć chistańnie miž mowaj stara-sławianskaj i biełaruskaj.

Prodki našyja hetaha času nia žyli tolki swaim zamknionym žyćciom: jany mieli pastajannyja znosiny z Eŭropaj. Asabliwa Krakaŭ i Praha byli kulturnymi centrami, kudy zamožnyja Biełarusy ŭ hety čas duža často pasyłali wučycca dziaciej swaich.

Warunki hramadzkija kraju tak-ža ŭ toj čas jašče naležali da lepšych.

Bolšyja harady Biełarusi i nikatoryja miastečki kirawalisia prawam tak zwanym Mahdeburskim, jakoje dawała miestam niešta padobnaje da ciapierašniaha samaŭradawańnia. Hetaje prawa dawała mahčymaść našamu miaščanstwu arhanizawacca i raźwiwać swaju kulturu.

Žyćcio-ž wioski, žyćcio biełaruskaha sielanina ŭ toj čas tak-ža było mahčymym. Sielanin naš byŭ tady jašče praŭna pierawažna wolnym, a ekanamičnaja zaležnaść jašče nia była strašnaja. Jon moh pierabracca z adnaho miejsca na druhoje, ci da druhoha pana, ci na ziamlu wolnuju, jakaja tady jašče nia była źwioŭšysia. Padatki płaciŭ sielanin tak-ža nie wialikija. Panščyna akančalna zaŭładała sielaninam tolki paśla 1569 h.

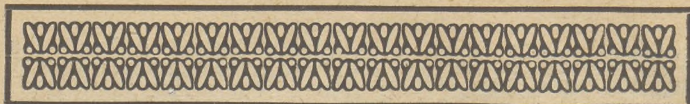
Pry takim stanie kraju — palityčnym, kulturnym i hramadzkim, reč zrazumiełaja, nowyja dumki, nowyja świetapahlady mieli lohki dla jaho dostup i z swajho boku tak-ža służyli budzicielem kraju da dalejšaha raźwićcia.

U toj čas u Zachodniaj Eŭropie ŭžo silna raźwiwaŭsia humanizm. Humanizm — heta kirunak

ludzkoj dumki, jaki damahaŭsia bolšaj pašany dla ŭsiaho ludzkoha, ziemskaha, suproć dumki duchawienstwa, zwaračaŭšaha ŭwahu blizu wyklučna na sprawy wuzka-relihijnyja.

Kirunak hety nia byŭ čužym i našym prodkam: heta jon pradusim skirawaŭ dumki Fr. Skaryny da jaho wialikaj drukarskaj i literaturnaj pracy dla swajho Biełaruskaha narodu.

IV. Żyćcio Fr. Skaryny.

Nia mnoha wiestak dajšło da nas ab žyćci wialikaha biełaruskaha kulturnika Fr. Skaryny. I ničoha dziŭnaha: raz, što minuła ŭžo ad času Skaryny 400 hadoŭ z dobraj liškaj, a druhi raz, što Fr. Skaryna wialikimi swaimi dumkami apiaredziŭ sučasnaść swaju na cełyja stalećci. Dyk niamnohija jaho ŭ tyja časy razumieli i canili. Dziela hetaha mała zachawałasia i wiestak ab žyćci Fr. Skaryny.

Siańnia, kali adbywajecca wialikaja sprawa kulturnaha adradžeńnia Biełaruskaha narodu, dziela jakoha jašče 400 hadoŭ nazad Fr. Skaryna zasiawaŭ ziernie i zakładaŭ asnowy, my jasna adčuwajem niedachwat wiestak ab Skarynie i prymušany źbirać ab im choć toje, što da nas dajšło. Hetak bywaje badaj zaŭsiody z wialikimi ludźmi!

Čas naradzinaŭ Fr. Skaryny prypadaje bolšmienš na 1490 h. Wiedamym jość, što Skaryna ŭ 1504 h. pastupiŭ u Krakaŭski uniwersytet, u jaki prymali kandydataŭ, mieŭšych nia mienš 14 hadoŭ ad rodu, znača, pryblizna na 1490 h. prypadajuć jaho naradziny.

I tak hod naradzinaŭ Skaryny tolki pryblizny. Zatoje peŭnaj jość jaho narodnaść i miesca pachodžańnia. Pa narodnaści Skaryna — Biełarus, rodam z Połacku: **„Iz sławnaho hrada Połocka“**, často każa jon ab sabie ŭ swaich wydańniach. **„Az... naro-**

ženyi w ruskom jazyku“, tak-ža ab sabie wyražajecca Skaryna ŭ ustupnym słowie da knihi Danijela. U inšych padobnych ustupnych słowach zawieć jon hetuju „ruskuju“ mowu swajej pryrodnaj: „priroženyi jazyk“. A ŭ pradsłoŭi da swajej pieršaj drukawanaj knihi (Psałtyr 1517 h.) Skaryna abjaśniaje swaju dziejnaść na karyść Biełaruskaha narodu: „swojej bratii Rusi“, dziela biełaruskaha piśmienstwa, „nabolej s toje pričyny, iże mia miłostiwyj Boh s toho jazyka na swiet puśtił“.

A kali woźmiem pad uwahu peŭnaść filolohii, historyi i etnohrafii, što i henaja mowa „ruskaja“ i hena „bratija Rusi“, ab jakich kaža Skaryna, heta jość taja-ž siańniašniaja ŭ swajej asnowie biełaruskaja mowa i toj-ža siańniašni Biełaruski narod, dyk nia moža być u nas sumlawańnia ab tym, što sapraŭdy Skaryna wiadzieć swaju hutarku ab biełaruskaj mowie, ab Biełaruskim narodzie i što jon sam Biełarus „priroženyj“.

Jakoj byŭ wiery Fr. Skaryna, — prawasłaŭnaj, ci katalickaj, — napeŭna niawiedama.

Jaho pieršaje imia Jury (Gieorgi), znanaje pierawažna (choć nia wyklučna) siarod prawasłaŭnych; dalej toj fakt, što jak kaža Władimirow u swajej monohrafii ab Skarynie, ŭ kancy XV st. i nawat u pačatku XVI st. ŭ Połacku nia było jašče niwodnaha katalickaha kaścioła, a ŭsie Pałačanie byli Biełarusy prawasłaŭnyja, a tak-ža ŭrešcie ŭsia literaturnaja dziejalnaść Skaryny i pryhatawańnie da jaje — pramaŭlajuć za prawasłaŭnuju wieru Skaryny.

Z druhoha-ž boku, jaho druhoje (paźniejšaje) imia: Francišak, imia pierawažna katalickaje, jaho pastajannaja łučnaść z Wilniaj i ŭzhadawańnie ŭ katalickim Krakawie i katalickaj zahranicaj, a tak-ža toj fakt, što ŭ XV i XVI st. na Biełarusi byli starońniki ŭnii Katalickaha Kaścioła z Prawasłaŭnaj Carkwoj,

jakuju (ŭniju) pašyraŭ u nas wiadomy maskoŭski ŭciakač mitrapalit Izydor, — pramaŭlajuć u peŭnaj miery i za wieru katalickuju Fr. Skaryny.

Słowam, napeŭna wiera Fr. Skaryny niawiedamaja. Wiedamy za toje tolki fakt, što jon nia byŭ abaroncam, ci staronnikam adnaho z uspomnienych wyznańniaŭ u wuzkim značeńni. Jon byŭ wialikim Biełarusam chryścijaninam i humanistam ahułam, katory daŭ Bibliju, jak asnowu tady ŭsiakaj wiedy, Biełaruskamu Narodu ŭ jaho rodnaj biełaruskaj mowie i zakłaŭ asnowy da ŭwodzin hetaha narodu ŭ ahulnaludzkuju siamju.

Ab baćkoch Fr. Skaryny i ab jaho žyćciowych warunkach badaj što niawiedama ničoha. Z aktaŭ XVI st. wiedama tolki toje, što siamja Skarynaŭ była zamožnaja: mieła ŭ Połacku niaruchomuju majemaść i była ŭ znosinach z Wilniaj i z Niamieččynaj.

Znosiny hetyja mieli wialikaje značeńnie ŭ žyćci Skaryny. Praz ich siamja Skarynaŭ mieła pastajanny styk z kulturaj Zachodniaj Eŭropy, a pradusim z kulturnym centram krajowym Wilniaj. Z Wilni ŭ toj čas, jak ŭžo wiedajem, mnohija Biełarusy i Litoŭcy jeździli na nawuku zahranicu ahułam, a najbolš u polski Krakaŭ.

Dyk woś-ža i Fr. Skaryna, atrymaŭšy pačatkowuju nawuku doma, majučy jakich hadoŭ 14, apynuŭsia tam-ža.

U rukapisnych aktach Krakaŭskaha uniwersytetu 1504 h. haworycca: **„Franciscus Luce de Ploczko, solvit 2 gr.“**, što pa biełarusku znača: Francišak syn Łukaša z Połacka zapłaciŭ 2 hrošy. Hetyja dwa hrošy, jak ustupnaja płata, wymahałasia ad kožnaha pastupajučaha ŭ uniwersytet studenta.

Paśla dwuch hadoŭ nawuki ŭ Krakawie ŭ 1506 h. Fr. Skaryna dastaŭ tam pieršuju wučonuju stupień bakałara filozofii. Ab hetym zdareńni ŭ žyćci Fr. Ska-

ryny ŭspaminajecca ŭ tych-ža aktach uniwersytetu, u jakich haworycca, što ŭ 1506 h. miž inšymi atrymaŭ uspomnienuju stupień **„Franciscus de Poloczko, Lithuanus“**.

U toj čas na zahraničnych uniwersytetach wučyli siem swabodnych nawuk, dyk prajšoŭ ich tak-ža Skaryna i ŭ Krakawie. Woś hetyja nawuki: hramatyka, lohika, rytoryka, fizyka, arytmetyka i geometryja, muzyka, astranomija i nawuka ŭkładać kalandar.

Siarod prafesaroŭ Skaryny byŭ wydatny tahočasny wučony Jan Głogowski i Michał Wracisławski.

Aprača filozofii Skaryna cikawiŭsia niamała teolohijaj i medycynaj. Teolohiju moh jon znajści ŭ Krakawie i, widać, u mieru mahčymaści znajomiŭsia tam i z hetaj nawukaj.

Značna bolš kłopatu mieŭ Fr. Skaryna z medycynaj. Byŭ, praŭda, ŭ Krakaŭskim uniwersytecie addzieł medycyny, ale, jak kaža Łukašewič u swajej pracy „Historja szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim (III. 1851 r. str. 27), addzieł hety byŭ u zaniapadzie i tolki ŭ 1526 h. byŭ wypuščany pieršy medyk. Woś-ža i Skaryna, tak jak i inšyja studenty Krakaŭskaha uniwersytetu, wučonuju stupień doktara medycyny pawinien byŭ atrymać zahranicaj.

U 1505 h. Fr. Skaryna pakinuŭ Krakaŭ i praz šešć hadoŭ niehdzie wučyŭsia zahranicaj teolohii i medycyny. Ale hdzie — niawiedama. Tut niedzie Skaryna zdabyŭ nowuju wučonuju stupień — doktara „eximiarum artium“.*) Aprača nawuki, Skaryna pryhladaŭsia da kulturnaha žyćcia Eŭropy i paznawaŭsia bližej z drukarskaj štukaj.

Da słaŭnaj u toj čas wučelni zaličaŭsia ŭniwersytet u Italii, u mieście Padui. Najbolš jon sławiŭsia

*) Heta znača — siami swabodnych nawuk.

medycynaj. Woś-ža naš Skaryna ŭ 1512 hodzie i prybyŭ siudy. Woś što dawiedywajemsia my ab byćci tut Skaryny z dakumentaŭ 1512 h. ŭ Padui.

Prybyŭšy ŭ Paduju, naš małady wučony źwiarnuŭsia da zastupnika pryora doktara Tadeuša Musati, jaki, widać, paznaŭsia na wartaści hetaha Biełarusa i zaapiekawaŭsia im. Skaryna žadaŭ ekzamienawacca na doktara medycyny.

T. Musati sklikaŭ schod prafesaroŭ medycyny i aznajmiŭ im, što z dalokich krajoŭ prybyŭ u Paduju duža wučony, ale biedny, maładzian (**doctissimus juvenis pauper**), užo majučy wučonuju stupień doktara „artium“, pa imieni Franciš syn Łukaša, Skaryna, Rusin z Połacka (**dominus Franciscus Scorina de Poloczko Ruthenus**) i prosić dazwolić zdawać jamu ekzamien na doktara medycyny darma (**de gratia speciali ac amore Dei**).

Schod, wysłuchaŭšy ŭważna samoha Skarynu, prychiliŭsia da jaho prośby.

Na druhi dzień 6-ha listapada ŭ prysutnaści 14 prafesaroŭ medycyny adbyŭsia Skaryny papiaredni ekzamien, jaki Skaryna zdaŭ duža dobra i byŭ dapuščany zdawać ekzamien dalejšy — na doktara medycyny.

Praz niekalki dzion, 9 listapada 1512 h., sabrałasia ŭ biskupski pałac usia medyčnaja paduanskaja Kolehija i pačaŭsia ekzamien Skaryny.

Usie prafesary zadawali jamu pytańni, a Skaryna ŭsim adkazwaŭ niazwyčajna razumna i ćwiorda baraniŭ swaje dumki. U kancy Skaryna adnahałosna byŭ pryznany doktaram medycyny.

Hetak staŭsia naš Skaryna na Uschodzie Eŭropy **pieršym doktaram medycyny**, abo jak jon sam padpiswaŭsia: **„w lekarskich naukach doktor“**, ci tak-ža: **„w naukach wyzwolenych i lekarskich doktor“**.

Paśla hetaha ŭznoŭ zacirajecca śled Skaryny. Małady doktar pašoŭ, peŭna, piechatoj damoŭ, da Połacka, i tut pačaŭ šukać hrašowych sposabaŭ, kab raspačać drukawańnie tak patrebnych Biełaruskamu narodu knižak. Pabywaŭ jon tak-ža i ŭ Wilni, stalicy Biełaruska-Litoŭskaj dziaržawy, i paznajomiŭsia z mnohimi wilenskimi miaščanami i bratčykami, na košt katorych paśla i drukawaŭ swaje knižki.

I woś, Skaryna zadumaŭ wialikuju dumku — pierakłaści ŭsiu Bibliju na tahočasnuju biełaruskuju literaturnuju mowu i nadrukawać jaje.

Dabyŭ sabie Skaryna patrebnyja rukapisy i kala 1516 h. pajechaŭ u Čechiju, da Prahi. Krakaŭ abminuŭ Skaryna, ŭspaminajučy, widać, sumny kaniec Fijola.

U 1517 h. Skaryna ŭžo znachodzicca ŭ Prazie, dzie pracuje nad pierakładam biblejskich knih i nad ich nadrukawańniem. Znajšlisia asoby, što pamahali Skarynie, čym mahli. Pradusim byli jamu pamocny, jak hrašmi, tak, mahčyma, i rukapisami i maralnaj paradaj, wilenskija miaščanie: Bohdan Ońkaŭ, Jakub Babič i inš.

Skaryna załažyŭ u Prazie ŭłasnuju drukarniu i ŭ najlepšych niamieckich majstroŭ zakazaŭ zrabić čaranki (litary) i patrebnyja drukarskija pryłady.

Knihi wypuskaje Skaryna ŭ świet adnu za adnej. Pieršym pajawiŭsia najbolš patrebny ŭ praktycy Psałtyr 6-ha žniŭnia 1517 h., za im usie inšyja. Ad 1517 da 1519 h. h. — značyć za dwa hady, — Skaryna ŭ Prazie wypuściŭ 22 knižki.

Uwa ŭsich poslesłoŭjach Skaryny znachodziacca wyražeńni: Kniha wydana **„powielenijem, praceju i wykładom Skoriny“**. Abo jašče jaśniej u pośleslоŭi da knihi Esfir: **„wyłožena praceju i wytiesniena powielenijem Skoriny“**. A jość i takija wyražeńni: **„Kazał jesmy tisnuti“**. Z hetaha widać, što sam

Skaryna kali i nia byŭ składalnikam knižak, dyk jon pierakładaŭ ich na biełaruskuju mowu i, mahčyma, sam karektawaŭ ich.

Adnak, praca Skaryny ŭ Prazie pa wydańni ŭspomnienych knižak — u 1519 h. spyniłasia. Widać, nie siadziełasia jamu tam, ciahnuła jaho na Baćkaŭščynu. **„Ludi,** — kaža Skaryna, — **ihdie zrodilisia i uskořmleny suć, po bozie, k tomu miestu wièlikuju łasku imajuć“.** Zakłašci drukarstwa na rodnaj ziamli, widać, było hałoŭnaj metaj Skaryny.

Dyk pakidaje naš drukar Prahu, zabiraje z saboj knižki, čaranki, drukarskija pryłady i pierabirajecca ŭ Wilniu i tut u domie burmistra Jakuba Babiča zakładaje drukarniu, ŭ jakoj drukuje ŭ 1525 h. **„Apostoła“ i „Małuju Podorožnuju Knižicu“.**

I woś, na hetych dźwioch knižkach na žal i spyniłasia ŭ Wilni drukarska-wydawieckaja i literaturnaja dziejalnaść Skaryny. Što za pryčyny? Napeŭna niawiedama, ale musiła ich być mnoha i roznaha rodu.

Pradusim sučasnyja jamu bahačy—miaščanie— nie razumieli jak naležycca drukarskaj i literaturnaj dziejalnaści Skaryny, dyk i apieka ich hrašowaja nie zaŭsiody była peŭnaja. Siańnia jana była, a zaŭtra jaje mahło nia być — panskaja łaska na rabym kani ježdzić; Biblii, Apostała i Padarožnaj Knižycy Skarynaŭskim mecenatam mahło być zusim dosyć. Dalej ich dumcy mahło nia być chodu.

Nia spryjali tak-ža pracy Skaryny jaho asabistyja warunki. Jon abiadnieŭ u Wilni całkom. Brat Skaryny, Iwan, z jakim Francišak mieŭ supolnuju majemaść, zabłutaŭ swaje sprawy, a hetym samym i materjalnaje pałažeńnie swajho brata. Pačalisia sudowyja pracesy, jakija mała taho, što adrywali Skarynu ad kulturnaj pracy, ale dawiali da taho, što majemaść jaho była skanfiskawana. Sudowaja ciažba ciahnułasia ad 1529 da 1532 h.

Aprača ŭsiaho hetaha, ŭ 1530 h. adwiedaŭ Wilniu pažar, abiarnuŭšy ŭ popieł $^{2}/_{3}$ miesta, a ŭ 1533 h. strašnaje marawoje pawietra.

Jašče ŭ 1535 h. Fr. Skaryna žyŭ, bo imia jaho ŭspaminajecca ŭ hetym hodzie ŭ sudowaj sprawie Iw. Skaryny, raźbiranaj u Połacku, i hawarycca ab im, jak ab žywym.

Paśla ŭžo hetaha, kali Skaryna mieŭ jakich hadoŭ 45, bolš śladoŭ ab im niamašaka, dyk akuratna dawiedacca, dzie i kali jon pamior, niama mahčymaści.

I tak niawiedama mnohaje z žyćcia Wialikaha Biełarusa Fr. Skaryny, ale idei jaho nam dobra wiedamy. Paśla doŭhich lichalećciaŭ Biełaruskaha narodu, paśla doŭhaj jaho śpiački, idei Skaryny ŭwaskreśli da žyćcia nanowa i žywuć siańnia siarod nas.

Astatki drukarni Fr. Skaryny ŭ 1575 h. pierajšli da Mamoničaŭ u tej-ža Wilni, katoryja dalej drukawali biełaruskija knižki. I siańniašniaje drukawańnie biełaruskich knižak — dalejšy etap mahutnaj idei Skaryny, idei słužeńnia Biełaruskamu narodu.

V. Skarynaŭskija druki ŭ Prazie i ich asabliwaści.

U Prazie, jak my ŭžo hawaryli wyšej, Fr. Skaryna zaniaŭsia drukawańniem biełaruskich knižak. U časie miž 1517 — 1519 h. i była tut nadrukawana **„Biblija ruska wyłożena doktorom Franciskom Skorinoju iz sławnaho hrada Połocka, Bohu ko čti i ludiem pospolitym k dobromu poučeniju“.** Pad hetkim zahałoŭkam Biblii wiedamy 22 knihi Staroha Zakonu.

Woś hetyja knihi: 1) Kniha Iowa, 2) Pritči Sołomonowy, 3) Kniha Priemudrosti Jisusa, Syna Sirachowa, 4) Kniha Ekkleziasta, 5) Kniha Piesni Piesniej Sołomonowych, 6) Kniha Priemudrosti Sołomonowy, 7—10) Knihi Carstw, 11) Kniha Jisusa Nawina, 12) Kniha Iudif, 13) Kniha Bytije, 14) Kniha Ischod, 15) Kniha Lewit, 16) Kniha Čisł, 17) Kniha Wtorozakonije, 18) Kniha Ruf, 19) Kniha Sudiej Izrailewych, 20) Kniha Esfir, 21) Kniha Płač Jieriemija, 22) Kniha Proroka Daniiła.

U wydawiecka-literaturnaj pracy ŭ Prazie Skaryna karystaŭsia rukapisnymi knihami krajowymi, drukami Fijola, drukawanaj Biblijaj českaj z 1506 h. i Biblijaj łacinskaj, a tak-ža ŭžo značna raźwiŭšymisia drukami niamieckimi. Ŭsie hetyja rukapisy i druki byli z roznych bakoŭ patrebny Skarynie.

Krajowyja rukapisnyja biblejskija knihi byli patrebny Skarynie padwojna. Jany dali asnowu dla pierawodu na biełaruskuju mowu, a tak-ža pasłužyli razam i pakazčykam tych miežaŭ u karystańni čužymi drukami, za jakija iści nielha, kab nie adarwacca ad rodnaha hruntu.

Iz stara-sławianskich biblejskich knih u Skaryny pad rukoj byli badaj usie, za wyniatkam knihi „Premudrosć Sołomona“, „Iudif“, „Esfir“ i „Pieśni Piesniej“. Z tekstu hetych Skarynaŭskich knih widać najbolšaja zaležnaść ad Biblii Českaj.

Krajowyja rukapisy, a tak-ža i druki Fijola dali Skarynie ŭzory da litaraŭ jaho drukarni ŭ Prazie. Treba wiedać, što naahuł pieršadruki duža ciesna źwiazany z papiaredziŭšymi ich rukapisami što da litaraŭ. Uzoram dziela wyrazki litaraŭ zaŭsiody służyli litary ŭ rukapisach. Jakimi litarami dzie pisali, takojža formy rabili litary da drukawańnia, katoryja časta da taho bywali padobnyja da rukapisnych, što na pieršy pahlad ich možna pryniać za rukapisnyja. Tak było z litarami pieršadrukaŭ łacinskich, niamieckich, francuskich i, razumiejecca, sławianskich, z pasiarod jakich wialikim padabienstwam da rukapisaŭ admiačajucca pradusim knihi niemca Fijola.

Dyk niešta padobnaje treba adznačyć i ab litarach Skaryny. Praŭda, skarynaŭskija litary pradstaŭlajuć źjawišča składzienaje, jak pa raźmiery, tak i pa formie: jany nie z adnaho jakoha ŭzoru, ale ŭsio-ž litary Skaryny nosiać na sabie wyrazna śled litaraŭ rukapisnych biełaruskich aktaŭ XVI st., z tej tolki roźnicaj, što kudy ad ich prawilniejšyja, majuć inšy raźmier, a tak-ža nikatoryja litary i ich upryhožańni majuć niamała padabienstwa da českich i niamieckich.

Aprača hetaha, rukapisnyja krajowyja knihi dali Skarynie prawapis, kiryłaŭskuju numaracyju i zastaŭki.

Nia minuŭ Skaryna i drukaŭ Fijola, kab nie

skarystać z ich. Niekatoryja padabienstwy miž drukami Skaryny i Fijola świedčać ab hetym.

U wydańniach Fijola spatykajecca sproba numaracyi na listoch, a Skaryna hetu sprobu pryniaŭ za asnowu i ŭžo ŭ jaho knihach spatykajem usie listy numarawanyja kiryłaŭskimi litarami. Raźmier litaraŭ ahułam, a asabliwa niekatorych litaraŭ wialikich, u Skaryny toj-ža, što i ŭ Fijola.

Z usich stara-sławianskich wydańniaŭ tolki ŭ Fijola i Skaryny ŭ kancy kožnaha addziełu i asobnaha zahałoŭku znachodziacca dwa punkty z ryskaj: (:—)

Wydańni Skaryny štukaj drukarskaj pierawyšajuć usie papiarednija stara-sławianskija druki, a tak-ža źjaŭlajucca lepšymi ad niamieckich i wenecyjanskich pačatku XVI st.

Z Biblii českaj Skaryna braŭ prykład, jak možna wyražacca ahułam žywoj mowaj, a dziela hetaha niamała jon braŭ z jaje českich słoŭ, wyražeńniaŭ, a nawat i całych zwarotaŭ.

Biblija łacinskaja (wulgata) i niamieckaja służyli Skarynie badaj wyklučna prykładam drukarskaj štuki.

Raźmier usich pražskich knih Skaryny niewialiki: u 4^0 (u čaćwiertku). Dyk i sam jon ich zawie **„małymi knižycami“**.

Papiera ŭ wydańniach Skaryny maječ wadzianyja znaki, jak napr.: byčačaja haława, kryž čatyrochkaniečny i inš. Hetkija znaki spatykajucca ŭ niekatorych niamieckich wydańniach z 1481 — 1523 h.

Pieršy zahałoŭny list kožnaj knižki Skaryny abaznačany kiryłaŭskaj litaraj „az“, prybrany hrawiuraj, pad jakoj źmiaščajecca zahałowak knihi z pakazańniem na pierakład knihi Skarynaj z Połacka. Usio heta nadrukawana zahałoŭnymi litarami i choraša ŭbrana.

Jość tak-ža ŭ pražskich wydańniach Skaryny mnoha zastawak. Rod swoj jany wiaduć ad sławianskich rukapisnych i drukawanych wydańniaŭ. Zastaŭki Skaryny byli wialikija, z caławiečymi fihurami i z herbam Skaryny, pradstaŭlajučym sonca, prykrytaje miesiacam u siaredzinie, i zastaŭki małyja, jak liniejki z biełymi rysunkami na čornym fonie z krasak i liścia.

Nakaniec uspomnim ab najbolš cikawaj asabliwaści pražskich wydańniaŭ Skaryny — ab hrawiurach, pradstaŭlajučych roznyja biblejskija sceny. Z stara-sławianskich knih tolki „Oktoich“ Fijola maje adnu hrawiuru Ukryžawańnia. I sam zwyčaj i rabota ŭziaty ad niemcaŭ. Metu hetych hrawiur pajaśniaje sam Skaryna hetak: **„Kto-by kak mieži prostymi ludmi bratii mojei chotieł jasnieje razumieti jakowym obyčajem był chram oudiełan Kiwot, Stoł, Trebnik i Rizy žriečeskije, toje wsie wymalewanoje nižei znajdieć“**. (Ischod, 4 b).

A ŭ druhim miejscy Skaryna ab hetym tak kaža: **„Położił jesmi wsich knihach obrazci chramu Hospodnia i sosudow Jeho, i domu Cariewa... A to dla toho, aby bratija moja Ruś ludi pospolityje čtuči, mohli lepiej razumieti“**. (Carstw, 119 b).

Pieršaj knižkaj, wydanaj u Prazie Skarynoj, byŭ „Psałtyr“ 1517 h. U pradmowie da „Psałtyra“ Skaryna pradusim abjaśniaje metu wydańnia hetaj knihi, kažučy: **„dietiem małym počatok wsiakoje dobroje nauki“**. A ŭ pradmowie da ŭsiaje Biblii Skaryna ab Psałtyry hetak hawora: **„choščešili umieti Hramatiku ili porusky howoriačy Hramotu ježe dobrie česti imowiti učić, znaidieš** Wzupołnoje **Biblii Psałtyru čti jeje“**. Z hetaha bačym, što Skaryna swoj Psałtyr praznačaje, jak padručnik, dla wučeńnia hramaty. Hetak pastupajučy, chacieŭ Skaryna dahadzić imienna swajmu Biełaruskamu narodu, jakomu Psałtyr byŭ pieršaj knižkaj i dziela wučeńnia hramaty, dziela ma-

litwaŭ ŭ roznym časie i dziela duchoŭnaha piajańnia i čytańnia. Ni adna z knižak sw. Pisańnia nia była ŭ takoj pašanie i tak pašyrana siarod Biełaruskaha narodu, jak Psałtyr. Dyk dziela hetaha Skaryna nasampierad wydaŭ hetu knižku, a wydaŭ jaje ŭ mowie stara-sławianskaj: **„nie rušajučy samoje psałtyri niwčemże“**. Nie narušajučy ni ŭ čym, widać, dziela taho, kab nie adstrašyć masaŭ roznymi nawinami ad pieršaj drukawanaj knižki.

Adnak, Fr. Skaryna, jak my dobra ŭžo jaho wiedajem, nia byŭ zwyčajnym wydaŭcom knih, ale byŭ zachopleny idejaj dać Biełaruskamu narodu Bibliju ŭ jaho biełaruskaj mowie. Dyk i ŭ Psałtyry, choć u asnowu pakładzieny tekst stara-sławianski, ŭsio-ž Skaryna ŭwioŭ niešta sa swajej ahulnaj idei, heta jość: słowy biełaruskija, zamianiajučyja niezrazumiełyja dla šyrokich masaŭ słowy stara-sławianskija.

Woś što Fr. Skaryna kaža ŭ druhoj čaści swajho pradsłoŭja da Psałtyra: **„położił jesmi nabociech niekatoryja słowa dla ludiej prostych ruskim jazykom, čto kotoroje słowo znamienuječ“**.

Dla prykładu woś niekatoryja biełaruskija słowy, ŭstaŭlenyja Skarynaj u Psałtyr na miejsca starasławianskich i hreckich:

wčinił, učnił	**(zamiest**	**stworił)**
wsiehda	**„**	**wynou,**
izorwati	**„**	**iziati,**
narody	**„**	**jazycy,**
woulicach	**„**	**stohnach,**
počto	**„**	**wskuju,**
s'zadu	**„**	**wspiać,**
chulenije	**„**	**haždienije**
dobro sotwori dobrim	**„**	**oubłaži błahyim i inš.**

Znača, ŭ asnowu Psałtyra Skaryna pałažyŭ tekst stara-sławianski, prytarnawaŭšy jaho hetak da razumieńnia „prostych ludziej“. A prytarnawaŭ jon tekst

stara-sławianski nia toj, dzie niazwyčajna mnoha słoŭ niezrazumiełych, jak sławianskich, tak i hreckich, ale tekst užo zbiełaruščany z XV—XVI st.

Astajecca ciapier nam pryhledzicca choć krychu bližej da Skarynaŭskaj Biblii, złožanaj, jak wiedajem, z 22 knih Staroha Zakonu.

Fr. Skaryna na pačatku kožnaj knižki źmiaščaje swaje ŭłasnyja pradsłoŭi i niekatoryja časam inšyja dadatki. Hetyja pradsłoŭi i dadatki pakazujuć nam Skarynu nia tolki jak wydaŭca i pierakładčyka, ale tak-ža i swajho rodu literatara.

Hetyja pradsłoŭi, „Predosłowije", abo časam „Predmołwa", Fr. Skaryna źmiaščaje prad kožnaj knižkaj. U pradmowach hetych haworycca ab źmieście knižki ŭ ahulnych słowach, ab padziele tekstu knihi i ab značeńni jaje dla ludziej. Nia budziem pieraličać tut usich uspomnienych Skarynaŭskich pradmowaŭ; dla prykładu źmiaščajem tut častku pradmowy da pieršaj knihi „Jowa", ab značeńni i karyści katoraj woś što kaža Skaryna: **„Wsiakomu čełowieku potrebna česti ponieże jest ziercało žitija našeho, lekarstwo duševnoje, potiecha wsiem smutnym, nabolei tym oniže suć w biedach i wniemoščach położeny. Protož ja Fracišek Skorinin syn Społocka Wlekarskich naukach Doktor, znajučy sieje iže jeść naiwyššaja mudrość Razmyšlenije smierci ipoznanije samoho siebie iwspominanije napriiduščije rieči. Kazał jesmi tisnuti"** i h. d.

Padobnyja pradmowy Skaryna źmiaščaŭ na pačatku pieršych šascioch knih, ničoha, adnak nie haworačy ab Biblii ŭcełaści i nie zwaračajučy ŭwahi na ŭzajemnyja adnosiny miž saboj paasobnych knižak.

I tolki, wydajučy 4 knihi „Carstw", Skaryna pieršy raz zakranuŭ źmiest ahulny ŭsiej Biblii, dzielačy jaje na 4 čaści: **„Knihi iže pišuć nauku i sudy božija" (legales), iže pišuć dieła bywšaja i letopi-**

sanija" (historiales), „omudrosti orazumie ponauce" (sapientiales), „proročestwa" (prophetales).

Taki padzieł Skaryna začarpnuŭ z pradmowy św. Hieronima da tych-ža knih Carstwaŭ.

Aprača hetaj wialikaj ahulnaj pradmowy da knihi „Carstw", Skaryna źmiaščaje jašče karotkija pradmowy da kožnaj knihi, apiswajučy karotka źmiest kožnaj z ich.

Dalej, pačynajučy z knihi „Jisusa Nawina" i da kanca, Skaryna źmiaščaje takija-ž pradmowy, z tej tolki roźnicaj, što ŭwodzić u ich nowy sposab wyjaśnieńnia niekatorych apisańniaŭ Staroha Zakonu. Hety nowy sposab, jak ab im sam Skaryna kaža: **„duchownie razumiejuči"**, asnowywajecca na paralelach, heta znača, što sceny (niekatoryja apawiadańni) Staroha Zakonu razumiejucca, jak fihury, jak peŭnaje padabienstwa da apawiadańniaŭ z Nowaha Zakonu, asabliwa ŭ adnosinach da asoby Chrysta.

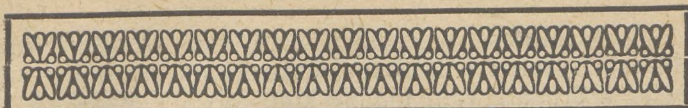
Usie pražskija knihi abaznačany hodam, kali jany wyjšli.

Aprača pradmowaŭ, u Skarynaŭskich wydańniach u Prazie znachodziacca jašče niekatoryja inšyja dadatki. Da liku takich dadatkaŭ, duža ważnych u značeńni literaturna-histaryčnym, należać wieršy Skaryny. Woś, adzin z ich z „Knihi Esfir":

Nie kopaj pod druhom swoim jamy
sam wwališsia w niu.
Nie staw Amanie Mardocheju šybienicie
sam powisnieš na niei.

Jość tak-ža jašče ŭ Skarynaŭskich pražskich drukach nadpisy sa źmiestam paasobnych addziełaŭ (za wyniatkam Psałtyra), jak heta zroblena i ŭ českaj Biblii 1506 h.

Na hetym i zakončym naš ahlad biełaruskaha Skarynaŭskaha druku na čužynie, a prystupim da taho-ž na rodnaj ziamli — ŭ Wilni

VI. Skarynaŭskija druki ŭ Wilni.

U biełaruskich časopisiach za 1917 h. dzienia-dzie možna spatkać staćci, paświačonyja Fr. Skarynie. U hety hod prypadała 400 lećcie pieršaha biełaruskaha druku na čužynie: — ŭ Prazie Českaj Fr. Skaryna skončyŭ swaju pracu nad wydańniem biełaruskaj Biblii. Sioleta tak-ža prypadaje 400-lećcie biełaruskaj knižki, ale ŭžo wydanaj nie na čužynie, a ŭ swaim krai — ŭ Wilni.

Pierabraŭšysia z Prahi ŭ Wilniu, Fr. Skaryna naładziŭ tut swaju drukarniu ŭ Babiča i ŭ 1525 h. ŭ sakawiku miesiacy nadrukawaŭ „Apostoła".

Bolš - mienš u hetym časie wydaŭ Fr. Skaryna i druhuju knižku, nazwaŭšy jaje „Małaja Podorožnaja Knižica".

My ŭ papiaredniim addziele daŭžej zatrymliwalisia nad Skarynaŭskimi wydańniami ŭ Prazie, bo suwiaź ich z krajem i z Biełaruskim narodam, jak pa swajmu praznačeńniu, tak i pa mowie, źjaŭlajecca badaj arhaničnaj. Wilenskija wydańni taho-ž wialikaha Skaryny — heta biazumoŭna dalejšaje pradoŭžańnie jaho pražskich drukaŭ, jak z boku techničnaha, tak i idejnaha.

Padabienstwa wilenskich wydańniaŭ Skaryny da Pražskich pa litarach i papiery sapraŭdy pakazwaješ na toje, što jany — pradaŭžeńnie wydawieckaj pracy Skaryny, tolki pieraniesienaje ŭ Wilniu.

Asabliwaści wilenskich wydańniaŭ (bolšaja čaść litaraŭ, rysunki i hrawiury) pakazwajuć na tuju-ž suwiaź z drukarstwam niamieckim, što i ŭ pražskich.

I zapraŭdy. Wodnyja znaki na papiery wilenskich wydańniaŭ Skaryny, miž inšym, jość tyja, što i ŭ pražskich.

Wilenskija wydańni Skaryny, jak i pražskija, majuć zahałoŭny list i kiryłaŭskuju numaracyju listoŭ i padzieleny na niekalki asobnych knižak. (Apostoł 4 kn., Małaja Podorožnaja kn. — bolš za 25 kn.).

Wilenskija wydańni Skaryny majuć mienšyja litary ŭ tekscie, čym pražskija. Pražskija litary tekstu służać wilenskim za litary wialikija.

Spatykajucca tak-ža i nowyja wialikija litary ŭ wilenskich wydańniach, u ramkach.

Spatykajecca ŭrešcie litara C z rysunkami, roznaja ad pražskich, padobnaja da paźniejšych Zabłudaŭskich i Mamoničaŭskich.

Tolki ŭ Wilenskich wydańniach znachodziacca niewialikija hrawiury i zastaŭki, jakija Skaryna sam nazywaje „zastawicami".

Hetyja prykrasy da wilenskich Skarynaŭskich wydańniaŭ całkom padobny da takich-ža niamieckich, wenecyjanskich i inš. zachodnia-eŭropejskich. Uschodniaha, wizantyjskaha ŭ ich niama ničoha.

Paznaŭšy choć ahulna hety wonkawy bok wilenskich Skarynaŭskich wydańniaŭ, pryhledzimsia da ich boku ŭnutranaha, idejnaha.

Ab paradku raźmiaščeńnia matarjału ŭ „Apostole" Skaryna sam hetak kaža: **„Dokonana jest sija kniha zowiemaja apostoł, ježe zamykajet wsobie naipierwiei dieanija apostolskaja. Potom posłanijei swiatych apostoł, sobornych siedm".**

Wilenski „Apostoł" Skaryny — heta pieršaja drukawanaja knižka na ziemlach biełaruska-litoŭskich i ahułam na ŭschodzie Eŭropy.

ПОСЛАНИЯ :~

Доконана є сиа книга зовемая апо-
тол, ижє замыкаєт всобе найпервей
деяния апостальская. Потомъ посланней
святыхъ апостолъ, соборныхъ седмъ :~
Такжъ єпистолъ святого павла ді :~ Ле-
та понарожении нашего спасителя Іиса
христа сына божиа. тысещнаго, Пятьсо-
таго, И двадесеть пятого. Месеца мар-
та :~ Придержании наяснейшего го-
сподара Жикгимонта Казимировича,
Короля полского. И великого князя Ли-
товъского, И руского, И жомойтьского
И иныхъ. В славном месте виленском
выложена, и вытиснена. Працею невели-
кою пилъностию. Доктора франциска
скорины сполоцка :~ Богу в тройци еди-
ному. И пречистой матери єго марии, со в-
семи святыми ко чьсти. И лю-
дем посполитымъ к доб-
рому научению :~

**Stranička z „Apostoła“ Skaryny,
drukawan. u Wilni ŭ 1525 hodzie.**

U asnowu wilenskaha „Apostoła“ tak-ža, jak i ŭ asnowu pražskich wydańniaŭ, pakładzieny tekst stara-sławianski. Ale, nia hledziačy na hetuju asnowu, wilenski „Apostoł“, jak i druki pražskija, maje niamała i čysta biełaruskaha elementu. Kožnuju asobnuju čaść Apostoła Skaryna papieradžaje pradmowaju, ab sabie, adnak, ničoha nie ŭspaminajučy.

Skaryna ŭ paślasłoŭjach swoj „Apostoł“ zawieć „**wykładom**“, heta znača — zaličaje, jak i Bibliju, da pierakładzienych na biełaruskuju mowu, a heta dzieła taho, što jon niezrazumiełyja dla šyrokich narodnych masaŭ stara-sławianskija i hreckija słowy i wyražeńni pierakłaŭ na mowu biełaruskuju.

Blizu ŭwa ŭsich stara-sławianskich tekstach „Apostoła“, jak rukapisnych, tak i drukawanych u XVI st. spatykajecca mnoha słoŭ hreckich. U Skaryny ŭsie jany zamienieny biełaruskimi.

Woś, niekatoryja z ich:

skarbom	**zamiest:**	**hazoju,**
čornyi	„	**nihier,**
namiesnikom	„	**anfipatom,**
władariewi	„	**ihiemonu,**
stawitiel	„	**architiekton,**
mowceju	„	**ritorom.**

Niamała tak-ža jość u „Apostole“ słoŭ i wyražeńniaŭ stara-sławianskich, tak-ža zamienienych biełaruskimi.

Mieŭ tak-ža pad rukoj Skaryna, drukujučy „Apostoła“, i tekst česki, bo jość u im, jak i ŭ Biblii, českija słowy i cełyja wyražeńni.

Aprača „Apostoła“, wydaŭ Skaryna ŭ Wilni, jak my ŭžo ŭspaminali, „Małuju Podorožnuju Knižicu“. U skład hetaj knižycy ŭwachodziać: „**Psałtyr zupołnaja, Časosłowiec, Akafisty i Kanony, Šestodieniec kratkii, Swietci kratkije i poskalija na mnoho leta**“.

Hetaja piataja składowaja čaść knižycy „Paschalija“ da siańnia niawiedamaja. A dziela hetaha niawiedamy i hod wydańnia „Padarožnaj Knižycy“. Z Paschalii možna było-b dabicca akuratnaha času wydańnia knižycy. Ale ŭsio-ž hety čas prypadaje bolšmienš tak-ža na 1525 h.

Adkul taki nazoŭ? Mahčyma — adhetul. U čas spynieńnia Skarynoj u Prazie drukarskaj dziejalnaści (1519—1520), u Wenecyi pajawilisia try nowyja stara-sławianskija knižki: „Służebnik“, „Psałtyr“ i „Molitwosłow“ wiadomaha baŭhara-serbskaha drukara Božydara Wukowiča. Skaryna widać byŭ z hetymi wydańniami znajomy, a asabliwa z Malitwasłowam. Hety Malitwasłoŭ duža nam prypaminaje „Małuju Padarožnuju Knižycu“. U paślasłoŭi da Malitwasłowa Wukowič miž inšym kaža, što jaho možna nawat brać z saboju ŭ darohu. Skaryna swajej knižycy nadaŭ charaktar knižki da nabaženstwa dla šyrokich masaŭ. Widać heta jak z samoha składu jaje, tak i z nazowu.

Psałtyr, što ŭwajšoŭ u skład „Małoj Podorožnaj Knižicy“, duža mała čym rožnicca ad pražskaha. Nie haworačy ŭžo ab inšych litarach, ab inšym prawapisie niekatorych litaraŭ, u Wilenskim Psałtyry Skaryna prapuściŭ „Hławy na bociech“, a tak-ža i abjaśnieńni niezrazumiełych słoŭ „ruskim jazykom“. Zatoje ŭ tekście „Psałtyra“ astałosia niamała abjaśnieńniaŭ z pražskaha Psałtyra, a niekatoryja słowy Skaryna inakš abjaśniŭ tut, jak u pražskim Psałtyry.

Astalnyja čaści „Mał. Podor. Knižicy“, dziela taho, što pradusim źjaŭlajucca malitwiennikam,—mowaj swajej naležać da drukaŭ stara-sławianskich. Adnak, Skaryna i ich pryblizіŭ da žywoj biełaruskaj mowy, ŭwodziačy ŭ ich mnoha nowych słoŭ i wyražeńniaŭ zamiest stara-sławianskich.

U hetych knižkach spatykajucca takija słowy i wyražeńni z biełaruskaj mowy, ŭwiedzienyja Skary-

noj: **„lepši wsiech twariei“**, **„na tobie Christos żełči poživał“**, **„nad rozum čołowiečii“**, **„kochanija“**, **„znaidieć“**, **„w dobrotliwosti“**, **„lepši“** i h. d.

I tak, zasnawaŭšy drukarstwa dla Biełarusi, a tak-ža i dla ŭsiaho sławianskaha ŭschodu, daŭšy ŭ ruki Biełarusi najpatrabniejšuju ŭ tyja časy drukawanuju knižku ŭ mowie, prybližanaj da mowy žywoj biełaruskaj, — Skaryna, z wiedamych bolš-mienš pryčyn, nažal, spyniŭ swaju wialikuju pracu na ziemlach biełaruska-litoŭskich.

VII. Idei Skarynaŭskich drukaŭ.

Fr. Skaryna, jak biełaruski patryjot i čaławiek usiestaronna aświečany, harawaŭ horam swajho narodu i ciešyŭsia jaho radaściaj i ščaściem. Jon zaŭsiody jasna bačyŭ usie niedastatki kulturnaha žyćcia Biełaruskaha narodu, a bačyŭ ich jašče jaśniej, kali raŭnawaŭ sučasnaje jamu žyćcio Biełarusi z žyćciom zachodniaj Eŭropy.

U Skarynaŭski čas wyjaŭlałasia na Biełarusi niastača nia tolki drukawanaj, ale i rukapisnaj knižki ŭ patrebnaj ličbie. Dyk nia dziwa, što čytać i pisać umieli nia mnohija. Takim ščaśliŭcam było duchawienstwa, dy ahułam zamožnyja klasy. Narod byŭ ciomny, niahraniatny. Ad hramatnych klasaŭ da šyrokich narodnych masaŭ hramatnaść dastawałasia duža niaznačna. Tolki tyja, što praznačalisia da carkoŭnaj słužby, abo što papali ŭ asabliwuju łasku swajho pana, — nawučalisia čytać, a časam i pisać.

Nawuka hramaty adbywałasia na carkoŭna-sławianskich bohasłužebnych, ci biblejskich knižkach.

Słužyć pašyreńniu hramatnaści i aświety ahułam, a tak-ža ŭzmacawańniu i pahłybleńniu žyćcia maralnaha siarod Biełaruskaha narodu — woś hałoŭnaja ideja drukarskaj dziejalnaści Skaryny. Ideja hetaja čyrwonaj nitkaj prachodzić praz usie Skarynaŭskija knihi.

U najbolšaj pašanie ŭ Biełaruskaha narodu była najbolš siarod jaho pašyranaja kniha Psałtyr. Kniha hetaja najbolš słužyła i praktyčnamu nawučańniu hramatnaści. Dyk da nadrukawańnia jaje Skaryna ŭ Prazie nasampierš i ŭziaŭsia.

Woś što ab hetym hawora naš drukar u pradsłoŭi da Psałtyra: **„Wsiako pisanije Bohom wodchnienoje polezno jest koučeniju ikoobličeniju isprawleniju ikonakazaniju prawdy... Suć bo wniej psałmy jakoby sokrowišče wsich drahich skarbow Wsiakii niemošči duchownyi itielesnyi ouzdrawlajuć. Dušu ismysły oswieščajuć, hniew i jarosć ousmiriajuć mir i pokoj činiat“.**

Miž hetymi idejami maralnymi Skaryna wyrazna prawodzić i idei praświetnyja, bo dalej u tym-ža pradsłoŭi hetak kaža: **„Dietiem małym počatok wsiakoje dobroje nauki dorosłym pomnoženie wnauce“.**

I tak drukawać Psałtyr pakirawali Skarynu idei praświetna-maralnyja.

U pradsłoŭi da ŭsiej Biblii Skaryna jašče jaśniej hawora ab praświetnaj idei: **„Choščešili, — kaža Skaryna, — umieti hramatiku ili poruski howoriači Hramotu ježe dobre česti i mowiti učić, znajdieši Wzupolnoi Biblii Psałtyru čti jeje“.**

Ale treba tut adznačyć, što Skaryna kulturnyja idei praz swaje knižki prawodziŭ nia ŭ wuzkim razumieńni nawučańnia hramaty, ale kudy šyrej! U Skarynaŭski čas u Eŭropie pa wyšejšych škołach nawučali tak zwanych siamioch swabodnych nawuk, ab jakich my ŭžo ŭspaminali. Woś-ža Skaryna pieraniaŭsia imi. Praz swaje knižki jon dumaŭ nia tolki dać Biełaruskamu narodu paniaćcie ab hetych nawukach, ale nawat dać nikatoruju mahčymaść pryswoić ich.

I sapraŭdy, Skaryna ŭ swaich pradsłoŭjach i paślasłoŭjach, miž inšym, uspaminaje, što knihi swaje jon praznačaje dla **„naučenija siedmi nauk wyzwolenych“.**

Z Psałtyra, jak my bačyli, možna było wučycca adnej z hetych siamioch nawuk: heta — hramatyki. A inšych nawuk Skaryna radzić wučycca z inšych Biblejskich knih.

Dziela nawučańnia lohiki **„onaže učić zdowodom rozoznati prawdu otkrywdy čti knihu Iowa, ili posłanija Apostoła Pawła“.**

„Aščeliže pomysliti umieti Ritoriku, ježe jest Krasnomowność, čti knihi Sołomonowy. Ato suć tri nawuki słowiesnyje“.

Dalej, dla nawučańnia muzyki, Skaryna, nie naznačajučy nijakaj asobnaj biblejskaj knižki, radzić usiu Bibliju: **„Premnožestwo stichow i pieśniei swietych, powsiei knizie siei znaidieši“.**

Dla nawučeńnia troch druhich „wyzwolenych“ nawuk Skaryna radzić hetkija knihi Biblii: **„Luboliši jest umieti Aritmietiku, Ježe wokratcie Anieomyłnie sčitati učić. Četwiertyi knihi Moisiejewy často čti. Pakliže imati pried očima nawuku Hieomietriju, ježe poruski skazujetsia Ziemlemierenije. Čti knihi Isusa Nauwina. Jest li Astronomii ili zwiezdočesti, naidieš napočatku knihi sieje o sotworenii sołnieca imiesiaca izwiezd, Naidieš Woisusie Nauwinie, jako stojało sołniece“.**

I tak idei drukaŭ Fr. Skaryny — heta pašyreńnie i pahłybleńnie kultury na narodnym biełaruskim hruncie.

Tut budzie nie ad rečy prypomnić, što natchnieńniem dla Skaryny da padobnaj dziejalnaści biazumoŭ-

na pasłužyŭ humanizm, jaki bujna ŭ toj čas rasćwitaŭ u Italii i ahułam u Zachodniaj Eŭropie, dy hałoŭnaj idejaj jakoha było padychodzić jak najbližej da žyćcia ludzkoha, da dušy čaławieka i raskrywać jaje tajnicy i bahaćcie.

Nieśmiarotny Dante, słaŭny Petrarka, Bokkačio i inš. wialikija paety — patryjoty soniečnaj Italii, pradwieśniki humanizmu, twarcy nieśmiarotnych literaturnych tworaŭ u žywoj narodnaj mowie, byli dobra wiedamy Skarynie i słužyli bahatymi ŭzorami da jaho kulturna-praświetnaj dziejalnaści.

VIII. Mowa Skaryny.

Sam Skaryna ŭ swaich pradsłoŭjach ćwierdzić, što jon piša knižki **„ruskim jazykom“**. Dyk treba nam nad hetym krychu zatrymacca.

Ziemli, zaniatyja ŭschodnimi sławianami, heta znača: Biełarusami, Ŭkraincami i Maskoŭcami, za časoŭ Skaryny, a tak-ža prad im i krychu paśla jaho, zwalisia ahulnym imieniem „ruskimi“, a mowa ŭsich ich „ruskaj“. Nazoŭ hety byŭ pradusim palityčny. Ŭsie try hetyja narody, paŭstaŭšyja z blizkich i swajackich da siabie plamion uschodnia-sławianskich, mieli mnoha čaho miž saboj padobnaha. I woś-ža stałasia tak, što siarod hetych narodaŭ, na pačatku ich histaryčnaha žyćcia, palityčnuju ŭładu ŭziali ŭ ruki dalokija narmany z plemieni „Rus“. Jany zawajowywali sławian i kirawali imi. Z ich paŭstali kniazi „ruskija“. Ich patomki, naturalna, źmiašalisia z sławianami i pawoli ničoha ŭžo supolnaha ŭ sabie z narmanskim plemieniem „Rus“ nia mieli. Adnak, nazoŭ „ruski“ zatrymaŭsia za imi i pašyryŭsia razam z uładaj na ŭsie ŭschodnia-sławianskija ziemli.

Dziela hetaha i piśmienstwa z henaha času, jak siarod Maskoŭcaŭ, tak Biełarusaŭ i Ŭkraincaŭ, zwałasia hetym ahulnym imieniem „ruskaje“. Ale heta nia znača, što jano było niejkim zusim adnalkowym. Nie. Užo ŭ Skarynaŭski čas Biełarusy, Ŭkraincy i Maskoŭcy stanawili całkom asobnyja narodnaści,

kožnaja z ich, praŭda, mieła (jak i ciapier maje) mnoha čaho supolnaha, ale nia mienš i roznaha. I woś-ža, chacia jašče piśmienstwa kožnaj z ich zwałasia ahulna „ruskim", to jano ŭžo zapraŭdy było, nia hledziačy na supolny ŭ ich element uschodniasławianski, tak-ža i biełaruskim, ukrainskim i maskoŭskim, zaležna ad taho, ŭ jakoj z hetych mowaŭ što pisałasia: pa biełarusku, ŭkrainsku, ci maskoŭsku. A pišučy, choć i prytrymliwalisia stara-sławianskaj mowy, jak asnowy, to, zaležna ad taho, jakoj narodnaści byŭ hety piśmiennik, ci prosta pierapiščyk, da mowy takoj-ža narodnaści i zbližaŭsia ich twor, bo jon abo časta rabiŭ pamyłki na karyść swajej narodnaści, abo świedama ŭwodziŭ żywyja narodnyja słowy zamiest užo niezrazumiełych stara-sławianskich.

Skaryna wyrazna swaju mowu zawie **„ruski jazyk"** i wyrazna jaje adroźniwaje ad **„jazyka słowienskaho"**. Budučy-ž sam biełarusam z Połacka i praznačajučy swaje knihi dla dabra imienna swajho narodu, narodu Biełaruskaha, pisaŭ ich, ci lepš pierawodziŭ na mowu imienna biełaruskuju. Najlepšymi świedkami hetaha — jaho-ž ułasnyja knihi.

Dla paćwierdžańnia hetaha padajom tut prykłady Skarynaŭskaj mowy z jaho knižak. Adnačasna zaznačajem, što šmat kamu jana moža zdacca i nie biełaruskaj, prosta dla taho, što ŭ mnohim nie padobna da siańniašniaj biełaruskaj mowy i ŭ mnohim roznaja ad jaje. Ŭ adkaz na heta musim prypomnić woś što:

Sioleta światkujem 400 hadoŭ Skarynaŭskaha druku. A za 400 hadoŭ, kab nie źmianiłasia ani trochi mowa Biełaruskaha narodu — zusim niemahčyma. Kožnaja žywaja mowa raźwiwajecca i źmianiajecca, choć u asnowie swajej astajecca tej samaj-ža. Hetak jość z mowaj polskaj, maskoŭskaj i z kožnaj inšaj. Dyk i biełaruskaja mowa, što za časoŭ Skary-

ny była jašče nia tak daloka ad mowy stara-sławianskaj, na jakoj wučyŭsia hramaty i sam Skaryna, za 400 hadoŭ adbiehła ad jaje niabywała daloka.

Dalej, aprača ŭpływaŭ najsilniejšych na mowu Skaryny mowy stara-sławianskaj, (asnowa) mieli na jaje tak-ža ŭpłyŭ: mowa českaja, (słowy i zwaroty), bo z českich drukawanych knih karystaŭsia Skaryna ŭ Prazie, mowa polskaja i litoŭskaja (słowy), bo ŭ žyćci palityčnym i kulturnym była tady styčnaść, jak z Palakami, tak i Litoŭcami.

Adnak usie hetyja čužyja ŭpływy i zaležnaści mowy Skaryny ŭ asnowie nie źmianiajuć i jana nie pierastaje być, zhodna sa swaim časam, biełaruskaj.

Dla prykładu źmiaščajem tut adryŭki mowy Skaryny:[1]) **„Ponieże otprirożenija zwieri chodiaščije wpustyni znajuć jamy swoja. Ptici letajuščija powozduchu wiedajuć hniezda swoja. Riby pływajuščije pomoriu iwriekach čujuć wiry swoja. Pčeły itym podobnaja boroniać uljew swoich. Takož iludi ihdie zrodilisia i uskormleny suć pobozie ktomu miestu wielikuju łasku imajuć“** (Kn. Judif).

„O sich knihach wsieja Biblii podle małosti rozumu mojeho rozdieły wokratcie położych. A wčembychsia omylich Razumnieišije poprawtie prošu was, dla Boha i dla pospolitoho dobroho“. (Pradsł. ŭ Biblii).

„Čto znamienowała jest niewola tielesnaja synow Izrailewych wojehipcie, nienašuli niewolu dušnuju... Jehipiet poruskyi skazujetsia tiemnosti, Astych nas wywiedie syn bożii. Kupina nieopalimaja jasnie znamienowała Začatie biezsiemieni Syna Bożija“. (Ischod).

---

[1]) Blizu ŭsie prykłady Skarynaŭskaj mowy, a tak-ža ahułam cytaty sa Skarynaŭskich knih, źmieščanyja u našaj pracy, uziaty z Władimirowa (Francisk Skorina 1888 h.). Autor.

Užo z hetych prykładaŭ bačym, jak mnoha biełaruskaści ŭ mowie Skaryny.

Dla poŭnaści, pawodle Władimirowa, dadajom słowy mowy Skaryny, što astalisia ŭ narodzie až da siańnia, pajaśniajučy tolki nikatoryja, mienš zrazumiełyja.

Biełaruskija słowy, ŭžywanyja Skarynoj:	Siańniašniaje ich značeńnie:
borzdyi, borzdo	chutki (a), skory (a)
boronić	baranić
bratanna	bratawa dačka, plamieńnica
bubon	
wiry	hniozdy ryb
wichor	wichor
wonkach	rasiejskaje „wnie“, polsk. „nazewnątrz“
wybledok	bajstruk
hospodar	panujučy, haspadar (car, karol)
hrabli	
hroznyi	
hužy	
dobro	majemaść, a tak-ža dabro ŭ maralnym značeńni.
dakuka	
dola	častka
družatsia	družać
dupło, z dupła	
wdymiena	pachwina
diadia	
diadkowna	dziadzina (žonka dziadźki)
žiwota zbawiti	pazbawić žyćcia, zabić

Biełaruskija słowy, ŭżywanyja Skarynoj:	Siańniašniaje ich značeńnie:
žužełka	
zabrešeć pies	
zahadku zahadał	
zahubił	
zaručał muž diewicu	
ziemielnoje žitie	
zorianica	zarnica
karčmar	
klikun	polsk. woźny
kutnii zub	
lemieš	
licho, ot lichoty	
łotokami	(sok idzie łatokam)
łučił	łučyŭ, trapiŭ, papaŭ
mietnie	metna
nawiwało	nawoj (u krosnach)
najmit	
nieobieždienyi koń	
obody	abady
oboskominiejuć zuby	
obrok	
okoličnyi	
osot	asot, małačaj
pazucha	
pohubiti	
podworje	
podorožnyi	
pop	
posuły	
prihožeho snu	
prožira	pražora
prostupka	
priažonom uwolei pirohu	

Biełaruskija słowy, ŭžywanyja Skarynoj:	Siańniašniaje ich značeńnie:
puha	
rataj	araty, sielanin
robotiaha	rabotnik
rozno	
rubieži	rubiažy, miežy, hranicy
rukawicach zieleznych	
ručićsia	paručycca za kaho
sienožatiej	
skrinia	
sostawy ruki	sustawy
stanowišče	stanowišča
starosta	
torh	
nietiamił	nia ciamiŭ, nie razumieŭ
udatnych mołodcew	
uzhorki	
urodnaja pola	
čobot	
šapka	
šepietliwoho niehibkoho jazyka	
šołom	rasiejski: šlem

Jak z całych adryŭkaŭ, tak i z paasobnych, najbolš charakternych słoŭ i wyražeńniaŭ mowy Skaryny jasna widać jaje biełaruskaść. Piarečyć hetamu niemahčyma. A kali da hetaha dadadziom, što ŭžo ŭ toj čas istnawała ŭ biełaruskaj wymowie dziekańnie i ciekańnie, karotkaje „ŭ“, akańnie, a tak-ža i inšyja ciapierašnija asabliwaści biełaruskaj mowy, dyk budziem mieć poŭnaje paniaćcie ab biełaruskaści Skarynaŭskaj mowy.

IX. Značeńnie drukarskaj Skarynaŭskaj dziejalnaści dziela dalejšaha raźwićcia drukarstwa ŭ Biełarusi i biełaruskaj kultury.

Lichija žyćciowyja warunki, jak my ŭžo hawaryli wyšej, nie dali wialikamu biełaruskamu drukaru dawiaści da kanca jaho drukarskuju i literaturnuju pracu dla **„ludu pospolitaho“**. U 1525 hodzie, ci moža krychu paźniej, nadrukawaŭšy ŭ Wilni „Apostoła“ i „Mał. Podorožn. Knižicu“, Skaryna byŭ prymušany spynić swaju idejnuju rabotu. Paśla skazanaha hodu ŭžo bolš ničoha niawiedama, kab Skaryna dzie što dalej drukawaŭ.

Adnak, ziarniaty, kinutyja wialikim kulturnikam u rodnuju ziamlu, nie zahłochli: jany dzie-nie-dzie na Biełarusi i ŭ Litwie abychodzili i dawali płod.

Skarynaŭskija wydańni swajej daskanalnaściaj i pryhožstwam z boku wonkawaha, a tak-ža žywoj narodnaj mowaj, zrazumiełaj dla šyrokich masaŭ, byli prykładam i pryčynaj takoj-ža dalejšaj raboty jak u Biełarusaŭ, tak i ŭ susiedziaŭ.

Tak, naprykład, Iwan Fiodorow, drukar Maskoŭski mieŭ pry sabie da pomačy biełarusa Piatra Mścisłaŭca i, drukujučy ŭ Maskwie 1563 — 1564 h. knihi, peŭna-ž wiedaŭ ad hetaha Biełarusa ab drukach Skaryny i braŭ ich sabie za ŭzor.

Asabliwa wyrazna widać upłyŭ Skaryny — i to z boku idejnaha — na drukarstwa ŭkrainskaje. Ideja drukawać sw. Pisańnie ŭ narodnaj mowie pa Skarynie nasampierad prywiłasia na Wałyni. U chutkim časie pa Skarynie na Wałyni pajaŭlajecca až 4 knižki, drukawanyja pa ŭkrainsku: Jewanhielle 1556 — 1561 h. ŭ m. Pierasopnicy, Jewanhielle 1571 h. u Władzimiry, Nowy Zakon 1581 h. u m. Charašewie i Jewanhielle 1595 h. u Łucku. Za prykładam Skaryny ŭkrainskija drukary ŭžo tak-ža drukujuć knižki dziela dabra **„ludu pospolitaho“**.

Ale, reč zrazumiełaja, najbolšaje značeńnie Skarynaŭskija druki mieli dla dalejšaha raźwićcia biełaruskaha drukarstwa i biełaruskaj kultury.

Maju na dumcy **„Katichisis”** Symona Budnaha, wydany ŭ Niaświžy ŭ 1562 h. i **„Ewanhielije“** Bazyla Ciapinskaha biez abaznačeńnia hodu wydańnia.

Niaświžski **„Katichisis“** źjaŭlajecca wyraznym naśledawańniem Skarynaŭskich drukaŭ, jak z boku wonkawaha, tak i idejnaha.

Litary, jakimi nadrukawana bolšaja čaść **„Katichisisa“**, takija-ž, jak i ŭ Skarynaŭskich pražskich drukach. A iznoŭ litary, jakimi nadrukawany pradsłoŭi taho-ž **„Katichisisa“**, takija, jak litary Skarynaŭskich drukaŭ wilenskich.

Jasna, što Symon Budny, aŭtor **„Katichisisa“**, ci mo' wydaŭcy jaho, zakazwajučy litary, jak uzor dawali litary Skarynaŭskich drukaŭ.

Nia mienšy tak-ža ŭpłyŭ mieli druki Skaryny i na idejny bok **„Katichisisa“**.

Knižka hetaja nadrukawana tak-ža pa biełarusku i z padobnymi pradsłoŭjami.

Woś dla prykładu nikatoryja miejscy z jaho: **„Dokončana jest sija kniha zowiemaja Hriečeskim jazykom Katichisis... Bohu ko čti i pospolitym lu-**

diem jazyka ruskaho k nakazańju i dobromu naučeniju... Kotoroje wiery jesi ty? Christianskoje wiery. Što winien oumieti Christianin? Čotyri rieči umieti, i wodle toho žiti majeć“.

Jewanhielle Ciapinskaha tak-ža šmat u čym zaležnaje ad Skarynaŭskich drukaŭ biespasredna, abo pry pasrednictwie niaświžskaha „Katichisisa“. Nadrukawana jano biazumoŭna tymi-ž litarami, što i „Katichisis“, bo tak jak jon, padobnaje da drukaŭ Skaryny i tyja-ž, što i „Katichisis“, maje rožnicy ad hetych-ža drukaŭ.

Aprača hetaha, ŭ Jewanhielli Ciapinskaha spatykajucca wialikija litary ŭ ramkach, što i ŭ Skarynaŭskich wilenskich drukach, na pačatku raździełaŭ i ŭ zahałoŭkach. Litary hetyja, widać, žyŭcom pierajšli ŭ drukarniu Ciapinskaha.

Jewanhielle Ciapinskaha nadrukawana tak-ža pa biełarusku. **„Jewanhielije,**—kaža sam Ciapinski,— **wubohoj mojei drukarni otmienie wydrukowano“.** Čas wydańnia niawiedamy, ale ŭ kožnym wypadku niezadoŭha paśla „Katichisisa“.

Maskoŭskija drukary: „Moskwitin“ Iwan Fiodorow i Biełarus Piotr Mścisławiec — u 1564 h. z Maskwy pierachodziać na Biełaruś i ŭ Zabłudawie, karystajučy z prychilnaści hetmana Ryhora Chadkiewiča, ŭ 1569 h. drukujuć **„Jewanhielije“**. Biaženstwa hetych drukaroŭ nia ŭ inšy kraj, ale ŭ Biełaruś, biełaruskaja narodnaść adnaho z ich, a tak-ža prychilnaść da drukarska-wydawieckaj sprawy hetmana — biazumoŭna świedčać ab wialikich upływach Skarynaŭskaj pracy i ab jaje značnym pašyreńni.

Dalej bačym, što Piotr Mścisławiec pakidaje Zabłudaŭ i pierabirajecca ŭ Wilniu, dzie ŭ 1575 h. u drukarni bratoŭ Kuźmy i Łuki Mamoničaŭ pradaŭžaje drukarskuju pracu, prarwanuju Skarynaj.

Takim čynam Skarynaŭskaja drukarskaja ideja, pakinuŭšy ślady ŭ Maskwie i ŭ biełaruskim Zabłudawie, wiarnułasia iznoŭ u Wilniu, jak u centr biełaruskaj kultury, i pačała dalej ćwiści i raźwiwacca. Drukarnia Mamoničaŭ, jakaja šmat što z drukarskich pryładaŭ atrymała ŭ spadku pa Skarynie, ŭ kancy XVI st. raźwiwaje šyrokuju i roznarodnuju wydawiecka-drukarskuju dziejalnaść. Mamoničy drukujuć knižki nia tolki dla Biełarusi, Litwy i Ukrainy, ale tak-ža dla Maskoŭščyny i dla paŭdzionnych sławian.

Paśla Kuźmy i Łuki Mamoničaŭ raźwiwaŭ pracu swaich papiarednikaŭ syn Kuźmy, Lawon Mamonič, katoraha wydawieckaja dziejalnaść pakidaje značnyja ślady jašče ŭ pieršaj pałowie XVII st.

Pobač z drukarniaj Mamoničaŭ, pad upływam dobraha pačatku Skaryny, ŭ Wilni paŭstawali inšyja. Tak, naprykład, ad 1585 h. da 1604 h. pracawała tut užo drukarnia katalickaja, ŭ 1596 h. — drukarnia carkoŭnaha bractwa, ad 1608 h da 1628 h. — drukarnia Sw.-Trajeckaha manastyra, ad 1611 h. da 1652 h. — drukarnia Sw.-Duchaŭskaha manastyra ŭ Wilni i ŭ Jeŭi, (kala Wilni), drukarnia ŭ Łosku, Mahilowie i inš.

Usie hetyja drukarni na praciahu jakich 75 hadoŭ (1574 — 1650) wydali, jak kaža praf. I. Swiencićkij, 110 knih, katoryja dajšli da nas. A treba wiedać, što ŭsia hetaja paźniejšaja ŭ našym krai wydawiecka-drukarskaja dziejalnaść jość zapraŭdy dzicia idej Skaryny, bo badaj usia jana nosić na sabie ślady Skarynaŭskich drukaŭ, jak z boku wonkawa-techničnaha, tak i z boku idejnaha, ci źmiestu.

Ale na hetym nia spyniajecca značeńnie Skaryny na poli kultury biełaruskaj i ahułam krajowaj. U jaho kulturnaj dziejalnaści jość asabliwyja ryski, na jakija tak-ža musimo tut źwiarnuć uwahu.

Fr. Skaryna swaimi knižkami kinuŭ u biełaruskuju ziamlu ziernie biełaruskaj **narodnaj** kultury i ziernie lubowi da swajho kraju i narodu. Jon pieršy aśmieliŭsia parwać z biazdušnaj stara-sławianščynaj i źwiarnuć wočy našaha narodu na jaho narodnuju żywuju mowu, a hetym samym i na jaho duchowyja bahaćci. Hetkaj idejaj Skaryny kormicca i siańnia Narod Biełaruski i maje jaje za puciawodnuju zorku swajho adradžeńnia.

Skaryna praz swaje knižki kidaje ŭ biełaruskuju dušu ziernie dobra zrazumiełaha **demakratyzmu:** iści ŭ narod i pracawać dla dabra **„ludu pospolitaho".** Jon pieršy prystupiŭ da kulturnaj pracy, majučy na woku najšyrejšyja i najciamniejšyja biełaruskija sialanskija masy. Raśkryć dušu narodu i paklikać jaje siły da žyćcia — było metaj pracy Skaryny. A dumki hetyja našaha drukara świežy i ciapier: i my siańnia nie da čaho inšaha imkniemsia.

Skaryna swaimi knižkami dałučaje Biełaruś da ahulna-eŭrapejskaj kultury. Jon pieršy ŭ nas uwodzić paniaćcie ab siami swabodnych nawukach, katoryja ŭ XVII st. raźwilisia ŭ nas jak naležycca.

Znajomić tak-ža Skaryna Biełaruś i ahułam z intelektualnaj pracaj Zachodniaj Eŭropy. Tak, napryklad, jon pieranosić na biełaruski hrunt modnuju ŭ toj čas zahranicaj nawuku ab prawie: **„zakony i prawa,** — jak sam kaža, — **imiže ludie naziemli sprawowatisia imajuć".** Woś što ab hetym Fr. Skaryna hawora ŭ pradsłoŭi da knihi **„Wtorozakonije": „Potreba tież wiedati, iże Zakon ili prawo raznoličniesia otludiej nazywajeć. Jedinoje pospolitoje** (jus naturale) **ponieże ot wsiech narodow pospolitie sobludajemo jest... Druhoje prawo jazyčeskoje** (jus gentium), **ot mnohich ibo jazykow uchwaleno jest... Niekojeże prawo Ricerskoje** [**ili wojennoje**

jeże na wojnie sobludajemo bywajeć... Inoje pak prawo Miesćskoje inoje morskoje, a inoje kupiećkoje".

Słowam, Fr. Skaryna, jak wialiki kulturnik, daŭ Biełaruskamu narodu ŭsio, što moh, a moh duža mnoha, bo pakłaŭ asnowy i zruby pad narodny biełaruski dom, budawańnie jakoha siańnia Biełaruski narod, pawodle ŭzoraŭ swajho wialikaha syna, i wiadzieć dalej.

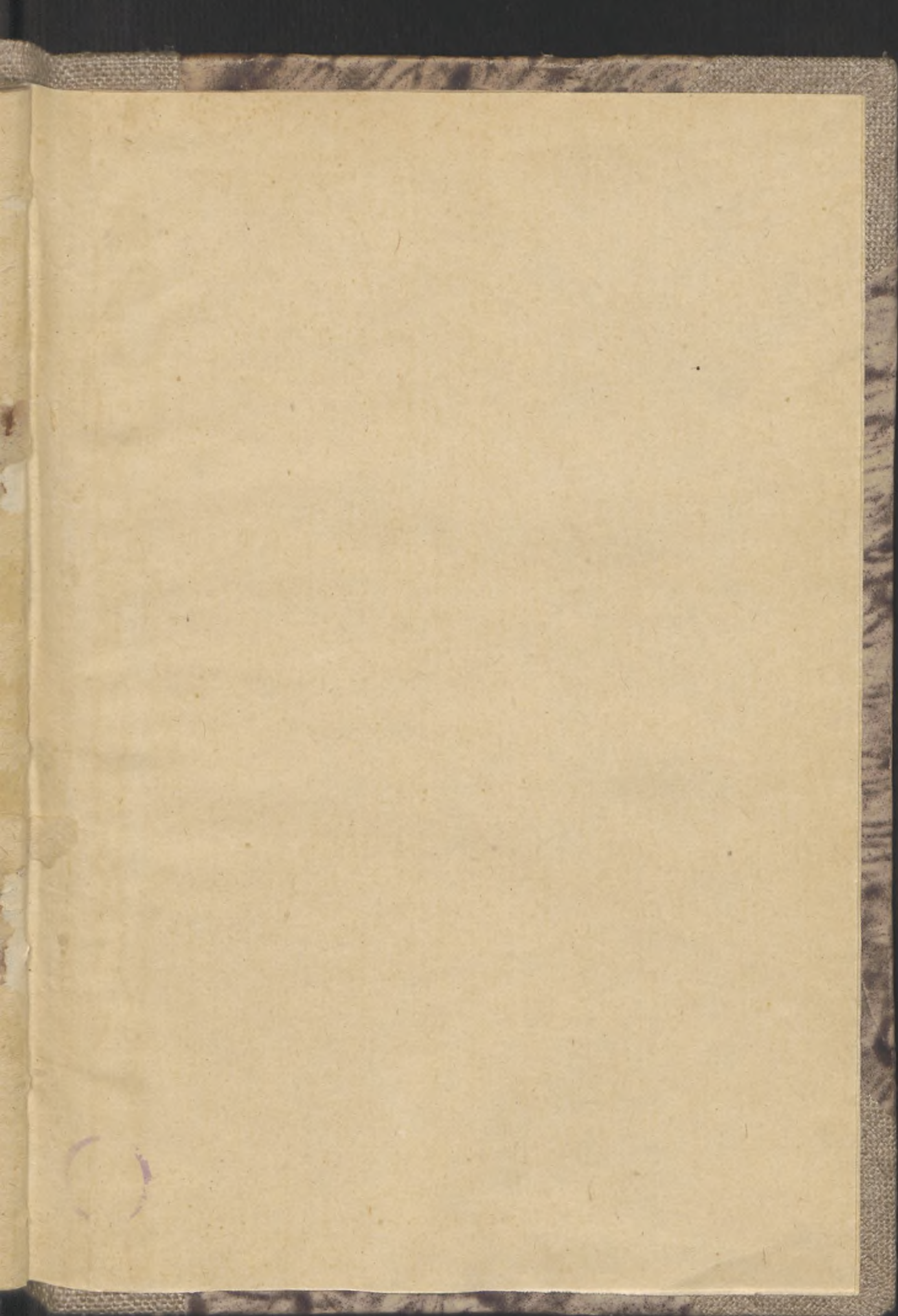

ŹMIEST.

BN
BIBLIOTEKA
NARODOWA